

Яніна Басиста

Поводження з ґрунтами і землекористування за Європейським зеленим курсом

**Результати опитування фермерів
України щодо політики ЄС.**

Частина 2.

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ПОЛІТИКИ

KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG

Яніна Басиста

експертка з циркулярної економіки та управління відходами,
ГО «Екосмарт»

ПОВОДЖЕННЯ З ҐРУНТАМИ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКИМ ЗЕЛЕНИМ КУРСОМ

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ФЕРМЕРІВ
УКРАЇНИ ЩОДО ПОЛІТИКИ ЄС

ЧАСТИНА 2.

Рецензування:

Любов Акуленко

Виконавча директорка
Українського центру європейської політики,
кандидатка наук з державного управління

Дмитро Науменко

Старший аналітик
Українського центру
європейської політики

Марія Белкіна

Керівниця відділу
сільського господарства,
ГО «Екодія»

Редакторка:

Надія Тисячна

Комунікаційна менеджерка, УЦЄП

Графічний дизайн:

Олександр Іванов

SMM менеджер, УЦЄП

Це дослідження підготовлено Українським центром європейської політики за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Фонду Конрада Аденауера. За всі помилки, що містяться в цьому дослідженні, відповідальність несуть виключно автори. Крім того, це дослідження не відображає позицію їхніх установ.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом.

Зміст

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
ЗАСАДИ І ІНСТРУМЕНТИ ЄЗК ЩОДО ЗДОРОВ'Я ҐРУНТУ І СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В АГРОСЕКТОРІ	10
Стратегія «Від ферми до виделки»: скорочення агрохімікатів і втрат поживних речовин	10
Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року і Закон про відновлення природи	10
Спільна аграрна політика 2023–2027: екологічні вимоги та стимули для фермерів	11
Відповідність положень Закону про відновлення природи і стандартів належного с/г і екологічного стану землі GAEC	12
Стратегія щодо ґрунтів ЄС до 2030 року та Закон про моніторинг ґрунтів	13
Вимоги до агровиробників в новому Законі ЄС про моніторинг ґрунтів	15
Кліматичні ініціативи: внесок землекористування в цілі ЄЗК	16
Амбіція щодо нульового забруднення для чистого довкілля – Інтегроване запобігання забрудненню	17
Обов'язки фермерів за Директивою про запобігання промислового забрудненню	18
Циркулярна економіка для здоров'я сільськогосподарського ґрунту	19
Стале поводження з відходами та розширена відповідальність виробника пакування	19
Застосування осаду стічних вод як добрива	22
Очищення міської стічної води для повторного використання у агросекторі	24

МАПУВАННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ФЕРМЕРАМИ УКРАЇНИ ВИМОГ ЄЗК ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ҐРУНТАМИ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	28
SWOT для малих і середніх фермерських господарств (≤ 5000 га)	29
SWOT для великих фермерських господарств (≥ 5000 га)	30
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ ФЕРМЕРІВ УКРАЇНИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАКТИК ЄС У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ҐРУНТАМИ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	33
Управління земельними ресурсами та ґрунтами	33
Поводження з ґрунтом та землекористування для досягнення кліматичних цілей	37
Стандарти належного сільськогосподарського і екологічного стану землі (GAEC)	38
Вуглецеве фермерство (землеробство)	41
Запобігання промислового забрудненню, інтегрований довкілєвий дозвіл та управління відходами тваринництва	44
Основи циркулярної агроекономіки	45
ВИСНОВКИ	47
Ключові перешкоди у впровадженні фермерами України стандартів ЄС	47
Очікування фермерів України від держави	48
Рекомендації для робочої групи з агросектора, яка залучена до переговорів щодо вступу України до ЄС	49
Політика для здоров'я ґрунтів: охорона, моніторинг і забезпечення стійкості	49
Дорожня карта побудови національної системи моніторингу ґрунтів в Україні (2026 – 2027)	52
Кліматичні заходи: стале землекористування і вуглецеве фермерство	54
Циркулярна економіка у сільському господарстві: замкнені цикли ресурсів	55
ДОДАТКИ	58

Список скорочень

BREF – Best available techniques reference documents / Довідкові документи з найкращих доступних технологій та методів управління

CRCF – Carbon removals and carbon farming / Вилучення вуглецю та вуглецеве фермерство (землеробство)

FSDN – Farm Sustainability Data Network / Система даних сталого розвитку сільського господарства

GAEC – Standard for good agricultural and environmental condition of land / Стандарт для належного сільськогосподарського і довкілцевого стану землі

GHG – Greenhouse gas / Парниковий газ

IACS – Integrated Administration and Control System / Інтегрована система адміністрування і контролю

IED – Industrial Emissions Directive / Директива про промислові викиди

JRC – Joint Research Centre / Об'єднаний дослідницький центр

LPIS – Land parcel identification system / Система ідентифікації земельних ділянок

LSU – Livestock Units / Умовні голови

PFAS – Per- and polyfluoroalkyl substances / Пер- і поліфторалкільні речовини

SMR – Statutory management requirement / Статутні або законодавчі вимоги до управління

ЄЕЗ – Європейська економічна зона

ЄЗК – Європейський зелений курс

ЄС – Європейський Союз

ЄК – Європейська Комісія

ЄП – Європейський Парламент

ЗВП – Закон про відновлення природи

ЗЗЗЛГ – Землекористування, зміни землекористування та лісове господарство

ЗЗП – Зміна землекористування і покриву

ІСАК – Інтегрована система адміністрування і контролю

НДТМ – Найкращі доступні технології та методи управління

РВВ – розширена відповідальність виробника

САП ЄС – Спільна аграрна політика Європейського Союзу

Вступ

Вступ України до Європейського Союзу (ЄС) вимагає втілити численні європейські директиви та стандарти, зокрема пов'язані з Європейським зеленим курсом (ЄЗК) – стратегією ЄС для сталого розвитку Європи та її перетворення у кліматично-нейтральний і вільний від токсинів континент до 2050 року у справедливий та інклюзивний спосіб¹.

У рамках ЄЗК особлива увага приділяється здоров'ю ґрунтів та сталому землекористуванню в сільському господарстві, адже здорові ґрунти є основою 95% продовольства, яке ми споживаємо, забезпечують проживання понад чверті світового біорізноманіття і слугують найбільшим наземним резервуаром вуглецю².

Водночас стан ґрунтів у Європі тривожить: понад 60% ґрунтів ЄС перебувають у незадовільному стані через ерозію, втрату органіки та інші види деградації³. При цьому майже половина таких «нездорових» ґрунтів ЄС знаходяться на землях сільського господарства⁴ – вони втрачають органічний вуглець, або отримують більше поживних речовин, ніж потрібно, або зазнають ерозії чи ущільнення, або страждають від вторинного засолення – або мають поєднання кількох із цих проблем⁵.

1) Європейська Комісія. Європейський зелений курс (Повідомлення Комісії COM/2019/640 final, 11.12.2019). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0640>

2) Рада Європейського Союзу. Soil monitoring law: Council reaches deal with Parliament [Прес-реліз, 10 квітня 2025]. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/04/10/soil-monitoring-law-council-reaches-deal-with-parliament/>

3) EUSO (European Union Soil Observatory). Soil Degradation Dashboard [Інформаційна панель про ґрунти]. <https://esdac.jrc.ec.europa.eu/esdacviewer/euso-dashboard/>

4) У 2020 році для сільськогосподарського виробництва фермери ЄС використовували 157 мільйонів гектарів земель, що становить 38% від загальної площі земель ЄС (Євростат). Понад 89% с/г ґрунтів ЄС є нездоровими.³

5) Дбати про ґрунт – означає дбати про життя: забезпечити 75% здорових ґрунтів до 2030 року для продовольства, людей, природи та клімату – Звіт Ради місії з питань здоров'я ґрунтів і продовольства, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/82150>

Ґрунт є ключовим партнером у ресурсоефективній та циркулярній економіці, адже, без перебільшення, це найбільша рециклінгова машина планети: він переробляє воду, вуглець і поживні речовини, а також може розкладати та фільтрувати забруднювачі.

Крім того, ґрунтові відклади використовуються як сировина багатьма економічними секторами, наприклад, пісок, гравій чи глина в будівельній галузі.

Водночас формування ґрунту відбувається настільки повільно, що необхідним є його ощадливе використання.

Стратегія ЄС щодо ґрунтів до 2030 року

За оцінками науковців, що входять до Ради⁶ Місії ЄК «Угода про ґрунти», деградація ґрунтів завдає ЄС збитків на щонайменше 50 млрд євро щорічно і ставить під загрозу продовольчу безпеку⁵.

Попри те, що Європейський Союз за останні 30 років сформував потужну правову базу у сфері охорони довкілля, ґрунти на противагу воді, морському середовищу і повітрю, залишались єдиною екосистемою, яка не була охоплена спеціальним законодавством. На думку багатьох зацікавлених сторін, саме ця прогалина стала однією з вагомих причин системної деградації ґрунтів у Європі⁷.

6) Європейська Комісія. Реєстр експертних груп: Консультація, ID 3816. <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/expert-groups/consult?lang=en&groupID=3816>

7) Європейська Комісія. Стратегія ЄС щодо ґрунтів до 2030 року (Повідомлення Комісії COM/2021/699 final, 17.11.2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0699>

Європейський зелений курс (ЄЗК), зокрема у Стратегії щодо ґрунтів ЄС до 2030 року, наголосив на важливості зміни такого «зневажливого» підходу, визнавши ґрунти ключовим елементом сталого кліматично-орієнтованого розвитку та визначивши першочерговим завданням розроблення і впровадження першого в своєму роді закону про здоров'я ґрунтів. У жовтні 2025 року Європейський Парламент проголосував за Директиву про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів), яка визначила засади створення системи для уніфікованого моніторингу ґрунтів державами-членами ЄС⁸.

Ухваленню новітнього Закону ЄС про моніторинг ґрунтів⁹ передувала низка важливих кроків відповідно до плану дій ЄЗК. У 2020 році для «озеленення» Спільної аграрної політики ЄС – головного інструменту досягнення цілей ЄЗК в агросекторі – Європейська Комісія ухвалила Стратегію «Від ферми до виделки»¹⁰. Крім того, ключовими ініціативами стали Стратегія з біорізноманіття до 2030 року¹¹ для збереження і відновлення екосистем; Новий план дій з циркулярної економіки¹² та План дій «До нульового забруднення повітря, води та ґрунту»¹³. Врешті ці ініціативи вплинули на реформування Спільної аграрної політики ЄС (САП) – 40% від 387 млрд € бюджету САП на 2023–2027 роки¹⁴ мусять бути спрямовані на заходи, пов'язані з кліматом, і суттєво підтримувати загальне зобов'язання ЄС

виділяти 10% свого бюджету на цілі збереження біорізноманіття¹⁵.

Особливою перемогою в рамках ЄЗК стало ухвалення влітку 2024 року Закону про відновлення природи¹⁶, який зобов'язав держави-члени ЄС втілювати практики, що, серед іншого, співпадають із шістьма з дев'яти стандартів належного сільськогосподарського та довкілцевого стану землі (GAEC)¹⁷.

Представлені вище заходи ЄЗК охоплюють як добровільні інструменти заохочення, так і юридично обов'язкові норми, поєднуючи економічні стимули для фермерів із законодавчими вимогами до держав-членів ЄС, а подекуди – і всієї Європейської економічної зони (ЄЕЗ), якщо відповідні акти ЄС мають позначку EEA relevance – має відношення до ЄЕЗ.

До 2022 року ситуація з деградацією ґрунтів в Україні була дещо менша за масштабом від європейської, становлячи 10–12 млн га або близько 20% території країни¹⁸. Концепція загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель України 2022 року підкреслювала, що економічний збиток від деградації ґрунтів становить 40–50 млрд грн в рік¹⁹. Ситуація значно погіршилася через повномасштабну війну Російської Федерації проти України: бойові дії спричиняють деградацію ще понад 15 мільйонів гектарів українських земель²⁰.

8) Європейський Парламент. Здорові ґрунти [Законодавчий процес]. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-sustaining-our-quality-of-life-food-security-water-and-nature/file-healthy-soils>

9) Європейський Парламент і Рада ЄС. Директива (ЄС) 2025/2360 про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів) (Директива від 12.11.2025 р.). <http://data.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj>

10) Європейська Комісія. Стратегія «Від ферми до виделки» для справедливої, здорової і дружньої до довкілля продовольчої системи (Повідомлення Комісії COM/2020/381 final, 20.05.2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0381>

11) Європейська Комісія. Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року. Повернення природи у наше життя (Повідомлення Комісії COM/2020/380 final, 20.05.2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52020DC0380>

12) Європейська Комісія. Новий план дій з циркулярної економіки для чистішої і конкурентоспроможнішої Європи (Повідомлення Комісії COM/2020/98 final, 11.03.2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0098>

13) Європейська Комісія. Шлях до здорової планети для всіх. План дій ЄС «В напрямку нульового забруднення повітря, води та ґрунту» (Повідомлення Комісії COM/2021/400 final, 12.05.2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0400&qid=1623311742827>

14) Європейська Комісія. Фінансування Спільної аграрної політики [Інформаційна сторінка]. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en

15) Європейська Комісія. Спільна аграрна політика (САП) та довкілля: екологічна стійкість [Інформаційна сторінка]. https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/sustainability/environmental-sustainability/cap-and-environment_en

16) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2024/1991 про відновлення природи та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2022/869 (Текст має відношення до ЄЕЗ) (Регламент від 24.06.2024 р.). <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj>

17) Відповідно до реформованої САП 2023–2027, стандарти GAEC є обов'язковими для дотримання тільки тими фермерами, які отримують фінансову підтримку від своїх держав. Див. стор. 39 та Додаток 2.

18) С.А. Балюк, Л.І. Воронинцева та ін., Рекомендації з використання донних відкладень із рибогосподарських водойм для поліпшення стану сільськогосподарських угідь та відновлення земель, пошкоджених під час воєнних дій. – Харків, 2023. – 112 с. DOI:10.31073/issar9786178122799.

19) Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель України (Розпорядження від 19.01.2022 р. № 70-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>.

20) Ґрунтовий покрив України в умовах воєнних дій: стан, виклики, заходи з відновлення: монографія; за ред. С. А. Балюка, А. В. Кучера, М. І. Ромашенка. Київ: Аграрна наука, 2024. 340 с. DOI:10.31073/978-966-540-612-9.

Наразі ерозія ґрунтів охоплює 40% території України (24 млн га). Неefективні практики землекористування та інтенсивний обробіток також прискорюють процеси ерозії. Промислова та сільськогосподарська діяльність призвела до забруднення 9–11% орних земель важкими металами, пестицидами та іншими забруднювачами. Радіоактивне забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС досі впливає на понад 5 млн гектарів земель України, включно із 1,24 млн гектарів сільськогосподарських угідь²¹.

Аграрний сектор зазнав значних утрат: замінування та руйнування на полях, втрата угідь на окупованих територіях, забруднення ґрунтів. Це суттєво підриває продуктивність галузі²². Зупинення цього процесу та відновлення вже виснажених ґрунтів вимагає термінових злагоджених дій органів влади всіх рівнів, аграрного сектору, науковців та суспільства в цілому.

Разом з тим, політика України щодо поводження з ґрунтами і землекористування частково наближена до норм ЄС, але потребує подальшого вдосконалення. Законодавча база моніторингу довіклля (включно з ґрунтами) лише частково узгоджена з вимогами ЄС, а війна, що продовжується, ускладнює її реалізацію (об'єктивна неможливість технічного виконання моніторингу через безпекові ризики, мораторій на перевірки тощо). Інституційна спроможність залишається обмеженою: Єврокомісія відзначає високі ризики корупції та слабкий нагляд у сфері користування землями (зокрема, випадки незаконної приватизації земель, які можуть бути легалізовані)²³.

Водночас за останнім звітом розширення ЄС щодо України²³ відзначено певний прогрес у наближенні до політик ЄС. У 2024 році для узгодження пріоритетів із Спільною аграрною

політикою ЄС Україна ухвалила національну Стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року та план дій до 2027 року²⁴. Також для гармонізації із САП ЄС запроваджуються²⁵ інтегрована система адміністрування та контролю (ІСАК, англ IACS), система цифрової ідентифікації земельних ділянок (LPIS), система даних щодо сталого розвитку сільського господарства (FSDN) разом із обов'язковим Державним аграрним реєстром, що підвищує прозорість розподілу держпідтримки агровиробників. В сфері кліматичної й екологічної політики теж зроблено кроки: наприклад, в рамках вже згаданої вище Стратегії затверджено стратегічну ціль 5 «Кліматично орієнтоване сільське господарство: пом'якшення наслідків змін клімату та адаптація до них».

Всі вищезазначені активності на національному рівні України створюють підґрунтя для українських агровиробників поступово впроваджувати Європейський зелений курс – від органічного землеробства до збереження родючості ґрунтів – і в перспективі брати участь у відповідних ініціативах ЄС, попри нинішні виклики воєнного часу.

Цей аналітично-дослідницький звіт містить огляд основних політик ЄЗК у сфері ґрунтів і землекористування, включно із принципами САП, кліматичної політики і циркулярної економіки, а також роз'яснення щодо їхньої реалізації державами-членами та фермерами, правові аспекти, порівняльну таблицю відповідних засад в Україні (Додаток 1) і ключову частину – результати дослідження думок фермерів України щодо впровадження принципів і стандартів сталого поводження з ґрунтами і землекористування відповідно до ЄЗК в найближчі роки.

21) Belis, C., Petrosian, A., Turos, O., Maremuhka, T., Morhulova, V., Kona, A., Djatkov, D., Caudullo, G., Ceccherini, G., Beck, P.S.A., San-Miguel, J., Arias Navarro, C., Wojda, P., Jones, A., Hanke, G., Mariani, G. and Carravieri, A., Status of Environment and Climate in Ukraine, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2025. https://data.europa.eu/doi/10.2760/6292177_JRC141480.

22) The State of Soil in Ukraine (2024). [Аналітичний звіт «Стан ґрунтів в Україні» / Доповідь, 4-й Форум молодих дослідників ґрунту ЄС (EUSO)]. https://esdac.jrc.ec.europa.eu/public_path/EUSO/4rd-young-soil-researchers-forum/02_The-State-Soil-Ukraine_22.10.2024.pdf.

23) Європейська Комісія. Звіт щодо України 2025 (Доповідь Комісії щодо розширення ЄС від 4 листопада 2025). https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.

24) Кабінет Міністрів України. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках (Розпорядження від 15.11.2024 р. № 1163-р із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 880-р від 20.08.2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.

25) Верховна Рада України. Про внесення змін до деяких законів України щодо організаційних засад здійснення підтримки в аграрному секторі (Закон України від 08.10.2025 р. № 4619-ІХ). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4619-20#Text>.

На основі результатів опитування українських фермерів ми розробили рекомендації щодо кожного з досліджуваних напрямків: від політики для забезпечення здоров'я ґрунтів та вуглецевого фермерства до першочергових кроків для розвитку циркулярної економіки в агросекторі. Зокрема, із урахуванням принципів кращого регулювання ЄС підготовлена концепція дорожньої карти для поетапного впровадження у 2026–2027 роках національної системи моніторингу ґрунтів. Ця система має бути інтегрована з центральним елементом європейської стратегії досягнення здоров'я ґрунтів до 2050 року – новою Директивою ЄС про моніторинг і стійкість ґрунтів, яка встановлює загальні вимоги, критерії та індикатори оцінки стану ґрунтів.

Ці рекомендації підготовлені для підтримки процесу євроінтеграції з метою посилення переговорних позицій представників України у діалозі з ЄС, забезпечення більш ефективного врахування національних інтересів та прискорення гармонізації з європейськими стандартами.

Засади і інструменти ЄЗК щодо здоров'я ґрунту і сталого землекористування в агросекторі

Станом на жовтень 2025 року забезпечення здоров'я ґрунтів і стале землекористування у ЄС не регулювалися єдиним всеохопним нормативним актом (принаймні до набуття чинності нової Директиви про моніторинг і стійкість ґрунтів, що має відбутися 16 грудня 2025 року²⁶). Натомість ЄС застосовує «мозаїку» законодавчих актів у сферах довкілля, сільського господарства та кліматичної політики, які містять положення, спрямовані на захист ґрунтів і сприяння сталому використанню земель²⁷.

Стратегія «Від ферми до виделки»: скорочення агрохімікатів і втрат поживних речовин

Центральним елементом ЄЗК для агропродовольчого сектору є Стратегія «Від ферми до виделки», спрямована на перехід до справедливої, здорової та дружньої до довкілля продовольчої системи²⁸. Ця стратегія встановлює амбітні цілі до 2030 року для зменшення негативного впливу сільського господарства, зокрема на ґрунти: на 50% скоротити використання та ризику від хімічних пестицидів, на 20% зменшити використання добрив (через скорочення втрат поживних речовин на щонайменше 50%, без погіршення родючості ґрунтів). Також планується наполовину скоротити продаж антимікробних препаратів у тваринництві та довести площу органічного землеробства до 25% сільгоспугідь ЄС.

26) Європейський Парламент і Рада ЄС. Директива (ЄС) 2025/2360 про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів) (Директива від 12.11.2025 р.). <http://data.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj>.

27) Таблиця відповідності між основними положеннями законодавства ЄС і України щодо ґрунтів і землекористування представлена у Додатку 1.

28) Європейська Комісія. Стратегія «Від ферми до виделки» для справедливої, здорової і дружньої до довкілля продовольчої системи (Повідомлення Комісії COM/2020/381 final, 20.05.2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0381>

Хоча ці цілі наразі є індикативними, Єврокомісія пропонувала зробити їх юридично зобов'язувальними: проект регламенту щодо сталого використання пестицидів встановлював обов'язкову для всіх країн ЄС мету – до 2030 року скоротити на 50% застосування пестицидів і щорічно звітувати про прогрес²⁹. Цей регламент також вимагав від аграріїв впровадження інтегрованого захисту рослин – системи, за якої хімічні пестициди застосовуються лише як крайній захід. І хоча у 2024 році Єврокомісія відкликала законопроект через неможливість досягти консенсусу із країнами-членами, ми маємо вже готуватися до відповідних зобов'язань у середньостроковій перспективі³⁰.

Отже, Стратегія «Від ферми до виделки» спрямована на зменшення хімічного навантаження на ґрунти, запобігання їхньому забрудненню та підтримку родючості, водночас стимулюючи перехід на органічні та інші сталі практики фермерства.

Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року і Закон про відновлення природи

Іншим ключовим компонентом ЄЗК є Стратегія з біорізноманіття до 2030 року³¹, що має на меті зупинити втрату біорізноманіття та відновити екосистеми, включно із ґрунтовими. В аспекті сільського господарства ця стратегія передбачає взяти під охорону оселища та запилювачі,

29) Європейський Парламент. Пропозиція щодо регламенту про стале використання засобів захисту рослин. [Законодавчий процес]. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-european-green-deal/file-sustainable-use-of-pesticides-%E2%80%93-revision-of-the-eu-rules>

30) Басиста Я. Європейський зелений курс у сільськогосподарському секторі України: виклики і можливості. ГО «Український центр європейської політики», 2025. https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/dosiidzhennya-vezk_i_agroprodsektoru_ukrayiny.pdf

31) Європейська Комісія. Стратегія ЄС з біорізноманіття до 2030 року. Повернення природи у наше життя (Повідомлення Комісії COM/2020/380 final, 20.05.2020). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52020DC0380>

повернути природу на орні землі шляхом створення щонайменше 10% сільгоспугідь з високим рівнем біорізноманіття (польові лісосмуги, буферні смуги, сіножаті, ставки тощо), збільшити частку органічного землеробства до 25% та посилити впровадження агроекологічних практик. Також планується вдвічі скоротити застосування пестицидів і їхній ризик, а також запобігати втратам поживних речовин з добрив (спільні цілі із Стратегією «Від ферми до виделки»), рекультивувати забруднені ділянки та зупинити деградацію земель.

Для реалізації цих амбіцій Єврокомісія запропонувала перший в історії ЄС комплексний Закон про відновлення природи. Цей новий регламент, ухвалений у 2024 році, встановлює обов'язкові цільові показники відновлення деградованих екосистем, зокрема сільськогосподарських земель³². Зокрема, держави-члени зобов'язані до 2030 року відновити принаймні 30% органічних ґрунтів осушених торфовищ, що використовуються в сільському господарстві, і 50% – до 2050 року, з урахуванням можливих послаблень для країн з великою часткою таких угідь. Також передбачено заходи для підвищення запасу вуглецю в мінеральних ґрунтах і збільшення площі ландшафтних елементів з високим біорізноманіттям на сільгоспземлях (живі огорожі, квіткові поля, перелоги, ставки, деревні насадження)³³. Цей закон є особливо важливим в аспекті обов'язковості дотримання всіма країнами шістьох з дев'яти стандартів САП ЄС щодо належного сільськогосподарського та екологічного стану землі (GAEC) (див. Додаток 2).

Отже, Стратегія біорізноманіття в поєднанні з Законом про відновлення природи значно посилює засади Спільної аграрної політики ЄС та дає правові інструменти для повернення природних елементів у агроландшафти та покращення екологічного стану ґрунтів.

32) Рада Європейського Союзу. (31 січня 2025). Greening agriculture [Довідка]. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/greening-agriculture>

33) Рада Європейського Союзу. (30 вересня 2025). Nature restoration [Довідка]. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/nature-restoration>

Спільна аграрна політика 2023–2027: екологічні вимоги та стимули для фермерів

Спільна аграрна політика (САП) залишається основним механізмом впровадження ЄЗК і практик сталого землеробства на рівні фермерських господарств. У ході реформи САП на 2023–2027 рр. екологічна орієнтація цієї політики була значно посилена: не менше 40% бюджету САП³⁴ спрямовано на заходи, пов'язані з кліматом і довкіллям³⁵.

Всі фермери ЄС мусять виконувати умови 11 SMR – статутних вимог до управління, які відповідають умовам низки давно діючих законодавчих актів ЄС³⁶. Разом з тим фермер, який отримує прямі виплати, мусить також дотримуватися посиленних умов екологічної обумовленості (conditionality), а саме дев'яти стандартів щодо належного сільськогосподарського та екологічного стану землі (GAEC). До таких умов входить, зокрема, збереження торфовищ і водно-болотних угідь, впровадження сівозміни або різноманіття культур, підтримання постійного рослинного покриву ґрунту, виділення частки угідь для збереження або відновлення оселищ та певних видів флори і фауни тощо.

Нова САП також запровадила еко-схеми – добровільні екологічні заходи, за участь у яких фермери отримують додаткові виплати. На фінансування еко-схем зарезервовано щонайменше 25% прямих виплат (близько €48,5 млрд на рівні ЄС). Держави-члени розробили у своїх Стратегічних планах САП набір еко-схем, що включають, наприклад, вирощування покривних культур, органічне землеробство, відновлення сівозмін, агролісівництво, збереження ландшафтних елементів, точне землеробство тощо. Окрім того, другий стовп САП (програми розвитку

34) 386,6 млрд євро бюджету ЄС на 2021–2027 роки, або близько 0,34 євро на день на одного громадянина ЄС. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/the-common-agricultural-policy-explained>

35) Рада Європейського Союзу. (31 вересня 2025). The common agricultural policy explained [Довідка]. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/nature-restoration>

36) Басиста Я. Додаток 3 до дослідження «Європейський зелений курс у сільськогосподарському секторі України: виклики і можливості» – Правила щодо обумовленості відповідно до статті 12 Регламенту (ЄС) 2021/2115 щодо стратегічних планів САП. ГО «Український центр європейської політики», 2025. <https://docs.google.com/document/d/1lO3AHpMay5EK55P5pe64hKpZm2wMqWHi/edit?usp=sharing&ouid=116637490141614885717&rtpdf=true&sd=true>

сільських територій) продовжує фінансувати довгострокові агроекологічні заходи – відвід земель під перелоги, відновлення деградованих ґрунтів, інтегрований захист рослин від шкідників, насадження лісосмуг тощо³⁷.

Завдяки інструментам САП Європейський Союз поєднує обов'язкові мінімальні екостандарти для всіх агровиробників (SMR) із фінансовими стимулами за добровільне впровадження додаткових зелених практик (GAEC, практики еко-схем тощо). Це має на меті масове впровадження ґрунтоощадних технологій, зменшення ерозії та відновлення родючості земель сільгосппризначення, разом з тим підтримуючи конкурентоспроможність і добробут агровиробників.

Відповідність положень Закону про відновлення природи і стандартів належного с/г і екологічного стану землі GAEC

Вище згадувалось про певний зв'язок між обов'язковими до виконання вимогами за Регламентом ЄС про відновлення природи (2024 р.)³⁸ та добровільними стандартами належного с/г та екологічного стану землі (GAEC) Спільної аграрної політики ЄС, визначеними у Регламенті про стратегічні плани САП³⁷ (2021 рік). Додаток 2 містить порівняльний аналіз між умовами щодо поводження з ґрунтами і землею за цими двома регламентами із зазначенням, чи є вимога обов'язковою, чи добровільною, а також хто саме відповідає за її виконання – держава-член чи фермер. Варто підкреслити, що цілі Закону про відновлення природи (ЗВП) є обов'язковими нормами права ЄС для держав-членів, а стандарти GAEC або посилені умовленістю САП 2023–2027 – обов'язкові стандарти для тих фермерів, які отримують державні субсидії. Однак є очевидним, що вимоги до держав-членів можуть

опосередковано впливати на формування відповідних очікувань національних урядів від агровиробників (доступ до даних про стан ґрунтів або безпосередньо до ґрунтів для відбору зразків), якщо і не одразу, то в середньостроковій перспективі.

Регламент про відновлення природи встановлює кількісні цілі щодо відновлення екосистем на сільгоспземлях – зокрема, відновлення торфовищ, збільшення частки природних елементів ландшафту³⁹, поліпшення показників біорізноманіття (птахів, метеликів, запилювачів) та якості ґрунтів. Ці вимоги є обов'язковими для держав-членів і доповнюють існуючі природоохоронні політики.

Одночасно, у реформованій САП 2023–2027 через стандарти GAEC запроваджено мінімальні обов'язкові умови для фермерів, які отримують фінансову підтримку від своїх держав, що узгоджуються з цілями ЗВП. Наприклад, GAEC 2 про охорону торфовищ безпосередньо відповідає вимозі ЗВП відновлювати вуглецеві болота, а GAEC 8 щодо збереження «простору для природи» на полях корелює з завданням ЗВП збільшувати біорізноманітні середовища. Інші GAEC (4 – 7) встановлюють практики належного ґрунто- і водокористування – буферні смуги, обмеження оранки, покривні культури, сівозміна – які сприяють досягненню цілей пом'якшення впливів на зміну клімату та відновлення природи (охорони водних ресурсів, збереження ґрунтового вуглецю, підтримання біорізноманіття на ріллі).

Базові стандарти GAEC є умовою отримання прямої фінансової підтримки і тому обов'язкові для більшості фермерів ЄС. Закон про відновлення природи накладає обов'язкові зобов'язання на держави-члени – досягти визначених екологічних показників у масштабах країни. Виконання цих цілей на практиці

37) Європейський Парламент і Рада ЄС. Консолідований текст: Регламент (ЄС) 2021/2115 Європейського парламенту та Ради від 2 грудня 2021 року, що встановлює правила щодо підтримки стратегічних планів, які мають розроблятися державами-членами в рамках спільної аграрної політики (Стратегічні плани САП) і фінансуватися Європейським фондом гарантування у сільському господарстві (EAGF) та Європейським аграрним фондом розвитку сільських районів (EAFRD), і яким скасовуються Регламенти (ЄС) № 1305/2013 та (ЄС) № 1307/2013. (Регламент від 02.12.2021 р.). <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/2115/2024-05-25>

38) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2024/1991 про відновлення природи та внесення змін до Регламенту (ЄС) 2022/869 (Текст має відношення до ЄЕЗ) (Регламент від 24.06.2024 р.). <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1991/oj>

39) Czucz, B., Baruth, B., Terres, J., Gallego Pinilla, F., Hagyo, A., Angileri, V., Nocita, M., Perez-Soba Aguilar, M., Koeble, R. and Paracchini, M., Classification and quantification of landscape features in agricultural land across the EU, EUR 30997 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, ISBN 978-92-76-47818-8, doi:10.2760/59418, JRC128297. <https://publications.jrc.europa.eu/repository/handle/JRC128297>

вимагає поєднання обов'язкових вимог для прямих виплат (таких як GAEC) і заохочуючих зелені практики інструментів, що фінансуються іншими інструментами САП. Фермери можуть добровільно взяти участь в еко-схемах для додаткового збільшення частки природних площ або для запровадження довгих сівозмін, посадки покривних культур, збереження покриття ґрунту понад базові вимоги – за що отримують компенсацію.

Такий комплексний підхід покликаний забезпечити співпрацю: обов'язкові вимоги встановлюють базовий рівень екологічної відповідальності, а добровільні заходи, підкріплені фінансовими стимулами – залучають фермерів до більш вагомого внеску у відновлення біорізноманіття і екосистем, відповідно до нових цілей ЄС.

Стратегія щодо ґрунтів ЄС до 2030 року та Закон про моніторинг ґрунтів

У 2021 році Єврокомісія представила нову Стратегію ЄС щодо ґрунтів на період до 2030 року, яка реалізує цілі ЄЗК стосовно ґрунтових ресурсів. Її головне бачення – забезпечити здоров'я всіх ґрунтових екосистем Європи до 2050 року та здійснити конкретні дії вже до 2030⁴⁰. Стратегія наголошує, що ґрунти відіграють вирішальну роль у досягненні кліматичних цілей та цілей зі збереження біорізноманіття ЄЗК, а також в забезпеченні продовольчої безпеки та переході до циркулярної економіки. В рамках стратегії визначено низку заходів, серед яких розробка загальноєвропейських індикаторів здоров'я ґрунтів і цільових показників їхнього досягнення, інтеграція питань ґрунтів у всі відповідні політики ЄС, стимулювання інвестицій у відновлення деградованих земель та формування культури бережливого ставлення до ґрунту суспільством в цілому.

Найважливішим кроком у реалізації ґрунтової стратегії стало внесення у 2023 році ЄК законодавчої пропозиції щодо Директиви ЄС про моніторинг та стійкість ґрунтів (так званий Закон

“

«Закон про моніторинг ґрунтів, безумовно, міг би бути набагато сильнішим. Амбіція досягти здорового стану ґрунтів до 2050 року була послаблена, а весь Додаток III – список Принципів сталого поводження з ґрунтами, який мав би забезпечити впровадження сталих практик керування, – було вилучено.

...

Однак ми не маємо недооцінювати важливість створення загальноєвропейської системи моніторингу. Збір даних стане вирішальним для політики у сфері ґрунтів та довкілля в майбутньому, і я сподіваюся, що на основі цієї рамки ми зможемо розвинути її далі.»

Мартін Гюнтер,

депутат Європейського Парламенту,

23.10.2025

про моніторинг ґрунтів)⁴¹. Цей нормативний акт є першим спеціальним законом ЄС, присвяченим ґрунтам. Документ передбачає, що держави-члени зобов'язані проводити періодичні (кожні 6 років із деякими виключеннями) моніторинг і оцінювання здоров'я⁴² всіх ґрунтів на своїй території за єдиною методологією, а також створити цифровий портал даних про здоров'я ґрунтів, включно із гарантованим публічним доступом. На основі зібраних даних країни мають розробити та впроваджувати плани сталого поводження з ґрунтовими ресурсами, дотримуючись загальних принципів, визначених у директиві. Нова директива також визначає поетапний підхід до довгострокової мети Стратегії ЄС щодо ґрунтів – досягти нульового

40) Європейська Комісія. Стратегія ЄС щодо ґрунтів до 2030 року (Повідомлення Комісії COM/2021/699 final, 17.11.2021). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0699>

41) Європейський Парламент і Рада ЄС. Директива (ЄС) 2025/2360 про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів) (Директива від 12.11.2025 р.). <http://data.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj>

42) Перше оцінювання здоров'я ґрунтів має бути проведене до 17 грудня 2031 року.

Зв'язки між Стратегією ЄС про ґрунти та іншими ініціативами ЄС

Джерело: власна інфографіка на основі Стратегії ЄС про ґрунти до 2030 року

«чистого» відведення земель⁴³ до 2050 року (No Net Land Take), зосереджуючись на заходах для мінімізації нового ущільнення (покриття ґрунту герметичним матеріалом) та заохочення повторного використання та зміни цільового призначення вже ущільнених ґрунтів (наприклад, існуючі будівлі замість нового будівництва). Передбачено заходи для виявлення та реєстрації всіх потенційно забруднених

ділянок і поетапного очищення їхніх ґрунтів, щоб усунути неприйнятні ризики для здоров'я людей і довкілля. Крім того, держави-члени також будуть зобов'язані заохочувати, сприяти та підтримувати землевласників і землекористувачів у поліпшенні стану ґрунтів та їхньої стійкості шляхом:

- надання доступу до науково обґрунтованих консультацій, проведення навчальних заходів та зміцнення потенціалу;

43) «Відведення землі» (land take) означає перетворення природних і напівприродних земель на штучні землі. Європейська Комісія. Пропозиція Директиви Європейського Парламенту та Ради щодо моніторингу та стійкості ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів). (COM/2023/416 final від 05.07.2023). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52023PC0416>

- підвищення обізнаності;
- надання на місцевому рівні інформації про відповідні заходи та практики, засновані на результатах оцінювання здоров'я ґрунтів;
- сприяння науковим дослідженням.

Директива про моніторинг і стійкість ґрунтів вступає в дію 16 грудня 2025 року. З цієї дати держави-члени матимуть три роки на гармонізацію національного законодавства із новими умовами ЄС.

Вимоги до агровиробників в новому Законі ЄС про моніторинг ґрунтів

Усі зобов'язання, передбачені цим законом, стосуються виключно держав-членів та їхніх органів влади. Глава III, яка раніше в проєкті ЄК стосувалася «сталого управління ґрунтами», тепер в ухваленій директиві зосереджується на вимозі до держав-членів підтримувати власників і користувачів земель у покращенні стану здоров'я та стійкості ґрунтів шляхом заохочення, сприяння та підтримки їх через доступ до консультацій, підвищення обізнаності про переваги сталих практик, просування досліджень та інновацій, а також картування наявних джерел фінансування.

Разом із тим діяльність із моніторингу повністю належить до відповідальності держав-членів та їхніх органів влади. Закон про моніторинг ґрунтів не вимагає від власників чи користувачів земель здійснювати жодного моніторингу самостійно, а відтак не зобов'язує їх нести будь-які витрати, пов'язані з цим⁴⁴. Це також чітко зазначено в Преамбулі 36 Директиви: «Не порушуючи компетенції держав-членів у сфері оподаткування та принципу «забруднювач платить», положення щодо моніторингу стану ґрунтів, передбачені у Главі II цієї Директиви, не слід тлумачити як такі, що створюють будь-який фінансовий тягар для землевласників і землекористувачів, окрім держав-членів та уповноважених органів»⁴⁵.

Хоча Закон про моніторинг ґрунтів не містить жодних прямих або навіть опосередкованих вимог до фермерів, очевидним є, що гармонізація національного законодавства і, головне, його успішна реалізація, передбачає залучення всіх власників та користувачів земель, зокрема агровиробників. Щоб створити національні карти ґрунтів, органи влади потребуватимуть доступу до реальних сільськогосподарських угідь. Навіть якщо закон ЄС не зобов'язує фермера самостійно проводити відбір проб, національні програми можуть оголосити: «цього року ми проводимо кампанію «Здоровий ґрунт - здорові ми» в цьому районі; будь ласка, дозвольте спеціалісту взяти пробу / надайте базову інформацію». Це найпростіший спосіб для держави-члена виконати вимогу ЄС.

Крім того, Закон містить засади для створення загальноєвропейської бази даних про ґрунти, придатну для порівняння між країнами. Коли така база з'явиться, цілком логічно, що міністерства сільського господарства можуть інтегрувати її у систему еко-схем САП, стандартів GAЕС, інструменти управління поживними речовинами, пілотні проєкти з вуглецевого фермерства тощо. Це не закон про ґрунт зобов'язуватиме фермерів — це спільна аграрна політика використовуватиме новий потік даних для удосконалення існуючих вимог.

І, нарешті, Закон зобов'язує країни виявляти та управляти потенційно забрудненими ділянками. Якщо земельна ділянка господарства потрапляє на таку територію або межує з нею, фермер може бути залучений до процесу інформування або до відновлювальних заходів, що фінансуються державою. Така ситуація, ймовірно, стосуватиметься лише незначної частини господарств, але це створює новий механізм взаємодії.

44) European Environmental Bureau. Questions and answers on the Soil Monitoring Law (SML). <https://eeb.org/wp-content/uploads/2025/10/Soil-Q-and-A-Autumn-2025.pdf>

45) Європейський Парламент і Рада ЄС. Директива (ЄС) 2025/2360 про моніторинг і стійкість ґрунтів (Закон про моніторинг ґрунтів) (Директива від 12.11.2025 р.). <http://data.europa.eu/eli/dir/2025/2360/oj>

Кліматичні ініціативи: внесок землекористування в цілі ЄЗК

Ґрунти та землекористування відіграють важливу роль і у виконанні кліматичних зобов'язань Європейського зеленого курсу. Європейський кліматичний закон 2021 року встановив юридично обов'язкову мету скоротити «чисті»⁴⁶ викиди парникових газів в ЄС на щонайменше 55% до 2030 року (від рівня 1990 р.) та досягти кліматичної нейтральності до 2050 року⁴⁷. Для сільського господарства це означає необхідність скорочувати викиди метану (CH₄) та оксиду азоту (N₂O), а також збільшувати поглинання вуглецю ґрунтами і рослинністю. Зокрема, сектор землекористування, змін землекористування та лісового господарства (ЗЗЛГ) має забезпечити чисте поглинання в обсязі щонайменше 310 млн тонн CO₂-еквіваленту для ЄС у 2030 році⁴⁸. Для досягнення цієї мети відповідний Регламент щодо включення викидів і поглинання парникових газів у секторі ЗЗЛГ до кліматично-енергетичної рамки ЄС на 2030 рік⁴⁹ визначає для держав-членів ЄС національні цільові показники щодо поглинання вуглецю ґрунтами і лісами у 2026-2029 рр.

Для залучення зацікавлених сторін до сталого використання земель ЄС винагороджує землекористувачів за впровадження агроекоекологічних практик. Це включає заходи, спрямовані на збільшення поглинання вуглецю, збереження наявних запасів вуглецю в ґрунті та підвищення біорізноманіття, зокрема через такі ініціативи, як вуглецеве фермерство (землеробство):

- відновлення та повторне зволоження торфовищ і водно-болотних угідь;
- агролісівництво та змішане землеробство, що інтегрує дерева або кущі з вирощуванням культур та/або тваринництвом;
- впровадження заходів із захисту ґрунтів, таких як проміжні культури, покривні культури, ґрунтозахисний обробіток і створення живоплотів;
- лісовідновлення з урахуванням екологічних принципів збереження біорізноманіття та сталого лісокористування;
- підвищення ефективності використання добрив для скорочення викидів закису азоту (N₂O)⁵⁰.

У межах відповідного Регламенту щодо рамкової системи сертифікації ЄС для постійного вилучення вуглецю, вуглецевого землеробства та зберігання вуглецю в продуктах (CRCF)⁵¹ напрацьовані механізми добровільної сертифікації видаленого вуглецю, щоб фермери могли отримувати винагороду за накопичення вуглецю в ґрунтах і біомасі.

До 2026 року Єврокомісія проведе оцінку можливості розширення сфери дії вуглецевого землеробства, щоб включити скорочення викидів парникових газів від тваринницької діяльності⁵².

Отже, кліматична складова ЄЗК доповнює ґрунтові ініціативи: з одного боку, зниження викидів від сільського господарства (через скорочення використання азотних добрив, оптимізацію поголів'я худоби тощо), з іншого – посилення ролі ґрунтів як поглиначів вуглецю. Це двоєдиний підхід, який дозволить сільському господарству зробити вагомий внесок у досягнення кліматичної нейтральності, водночас підвищуючи стійкість агроекосистем.

46) Викиди за вирахуванням поглинань

47) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2021/1119 від 30 червня 2021 року, яким встановлюються засади для досягнення кліматичної нейтральності та вносяться зміни до Регламентів (ЄС) № 401/2009 і (ЄС) 2018/1999 («Європейський кліматичний закон»). <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/1119/2023-05-11>

48) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2023/839 від 19 квітня 2023 року, яким вносяться зміни до Регламенту (ЄС) 2018/841 щодо сфери застосування, спрощення правил звітування та дотримання, а також встановлення шлей держав-членів на 2030 рік, і до Регламенту (ЄС) 2018/1999 щодо вдосконалення моніторингу, звітування, відстеження прогресу та перегляду (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/839/oj>

49) Європейський Парламент і Рада ЄС. Консолідований текст: Регламент (ЄС) 2018/841 від 30 травня 2018 року про включення викидів і поглинань парникових газів від землекористування, змін у землекористуванні та лісового господарства до кліматичної та енергетичної рамки на 2030 рік та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 525/2013 і Рішення № 529/2013/ЄС (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/reg/2018/841/2023-05-11>

50) Directorate-General for Climate Action, Сертифікація вуглецевих поглинань і вуглецевого землеробства (CRCF). Короткий зміст Регламенту (ЄС) 2024/3012. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:32024R3012>

51) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2024/3012 від 27 листопада 2024 року, яким встановлюється загальносоюзна рамка сертифікації для постійних вуглецевих поглинань, вуглецевого землеробства та зберігання вуглецю у продукції. <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/3012/oj>

52) Європейська Комісія. Carbon removals and Carbon Farming. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/carbon-removals-and-carbon-farming_en

Амбіція щодо нульового забруднення для чистого довкілля – Інтегроване запобігання забрудненню

У 2024 році ЄС ухвалив поправки⁵³ до Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди (IED 2.0)⁵⁴ у частині інтегрованого запобігання та контролю забруднення. Оновлена Директива посилює вимоги для великих сільськогосподарських виробництв, зокрема інтенсивних тваринницьких ферм. Нижче проаналізовано основні аспекти цієї директиви та її наслідки для фермерів.

Директива орієнтована на великі комплекси інтенсивного тваринництва – переважно свиноферми та птахоферми, які вважаються значними джерелами забруднення. Критерієм є розмір поголів'я, виражений у так званих умовних головах (LSU – Livestock Units)⁵⁵. Під дію оновленої IED 2.0 підпадають ферми, які мають поголів'я вище таких порогів:

- **Свинарські господарства:** ≥ 350 умовних голів. Це приблизно еквівалентно фермі з ~ 1100 свиней на відгодівлі або з ~ 700 свиноматками. Виняток – органічні та екстенсивні господарства. (Для порівняння, раніше дія Директиви поширювалася лише на свиноферми > 2000 свиней або > 750 свиноматок).
- **Птахоферми (бройлери):** ≥ 280 умовних голів, що відповідає фермі приблизно на 40 000 курчат-бройлерів.

53) Європейський парламент і Рада ЄС. Директива (ЄС) 2024/1785 від 24 квітня 2024 року, якою вносяться зміни до Директиви 2010/75/ЄС Європейського парламенту та Ради про промислові викиди (комплексне попередження та контроль забруднення) та до Директиви Ради 1999/31/ЄС про полігон відходів (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1785/oj>

54) Європейська Комісія. Директива про промислові викиди та викиди від утримання худоби (IED 2.0). https://environment.ec.europa.eu/topics/industrial-emissions-and-safety/industrial-and-livestock-rearing-emissions-directive-ied-20_en

55) Умовні голови або Одиниця поголів'я худоби (LSU, інколи LU) – це референтна одиниця, що дозволяє об'єднувати (агрегувати) поголів'я різних видів та вікових груп за усталеною методикою шляхом застосування спеціальних коефіцієнтів. Ці коефіцієнти спочатку були розроблені на основі потреб у кормах або поживних речовинах для кожного типу тварин. Референтною одиницею для розрахунку 1 LSU є еквівалент випасу однієї дорослої молочної корови, яка виробляє 3 000 кг молока на рік без додаткових концентрованих кормів. Сільськогосподарські господарства з тваринами можуть мати нуль LSU, оскільки показник LSU розраховується лише для великої рогатої худоби, кіз, овець, коней, свиней, птиці та самок кролів-плідників. Господарства з тваринами, але без LSU – це ті, що утримують бджолині сім'ї або інші види тварин, не віднесені до жодної з наведених категорій [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Livestock_unit_\(LSU\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Livestock_unit_(LSU)).

- **Птахоферми (несучки):** ≥ 300 умовних голів, тобто близько 21 400 курей-несучок. Цей поріг для птахоферм-несучок суттєво знижено (раніше регулювалися тільки ферми > 40000 несучок).
- **Змішані господарства (свині + птиця):** ≥ 380 умовних голів сумарно⁵⁶.

Для розрахунку умовних голів LSU застосовуються встановлені коефіцієнти для кожної категорії тварин (наприклад, 1 свиноматка $\approx 0,5$ LSU, 1 відгодівельна свиня $\approx 0,3$ LSU; 1 бройлер $\approx 0,007$ LSU, 1 курка-несучка $\approx 0,014$ LSU тощо). Отже, наведеним порогам відповідають саме найбільші промислові агровиробники. Дрібні та середні господарства, а також екстенсивні (пасовищні) ферми і тваринництво для власних потреб не охоплюються директивою. Зокрема, органічні (екологічні) свиноферми прямо виключені з її сфери дії. За оцінками Єврокомісії, нові правила зачіпають приблизно 30% найбільших свино- та птахівницьких ферм, тоді як $\sim 70\%$ малих і середніх господарств залишаються поза сферою дії цих вимог⁵⁷.

Варто зазначити, що на відміну від початкових планів (проекту поправок), великі ферми великої рогатої худоби (скотарство) наразі не підпадають під дію директиви – ЄП виключив цю категорію виробництва⁵⁸. Попри те, що інтенсивне скотарство суттєво спричиняє викиди аміаку та метану, регулювання вирішили відкласти: Єврокомісія має до кінця 2026 року надати звіт та рекомендації щодо регулювання викидів від виробництва яловичини і молока, а також викидів, пов'язаних з імпортованою с/г продукцією⁵⁹.

56) Jenny Brunton, British agriculture bureau. ЄС посилює правила щодо викидів від тваринницьких господарств, що утримують свиней та птицю. 26 квітня 2024. <https://www.britishagriculturebureau.co.uk/updates-and-information/eu-tightens-livestock-emissions-rules-for-pigs-and-poultry-farms>

57) Європейська Комісія. Фермерство в умовах IED 2.0. https://environment.ec.europa.eu/topics/industrial-emissions-and-safety/industrial-and-livestock-rearing-emissions-directive-ied-20_en#farming-under-the-ied-20

58) Kate Abnett, Reuters. Європарламент ухвалив послаблені ліміти на забруднення для тваринницьких господарств. 12 березня 2024. <https://www.reuters.com/business/environment/eu-parliament-passes-weakened-pollution-limits-livestock-farms-2024-03-12>

59) Європейський Парламент. Перегляд Директиви 2010/75/ЄС щодо промислових викидів (REFIT). [Законодавчий процес]. [https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-european-green-deal/file-revision-of-the-industrial-emissions-directive-\(refit\)](https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-a-european-green-deal/file-revision-of-the-industrial-emissions-directive-(refit))

Правила щодо утримання худоби застосовуватимуться поступово залежно від розміру господарства, починаючи з 2030 року – для найбільших ферм.

Важливо, що з метою зменшення адміністративного навантаження держави-члени мають створити електронні системи дозволів (e-permitting) до кінця 2035 року⁶⁰.

Обов'язки фермерів за Директивою про запобігання промислому забрудненню

Для фермерів, чії господарства підпадають під зазначені пороги, встановлюється низка вимог та обов'язків:

- **Отримання інтегрованого екологічного дозволу.** Кожна охоплена ферма мусить діяти на підставі дозволу, виданого компетентними національними органами. В цьому дозволі встановлюються гранично допустимі рівні викидів та умови експлуатації ферми.
- **Дотримання найкращих доступних технологій і методів управління (НДТМ)⁶¹.** Умови дозволу базуються на принципі НДТМ – фермер зобов'язаний впровадити технології та методи управління, які відповідають найкращим доступним на даний час для мінімізації забруднення. На рівні ЄС визначені довідкові документи (BREF) з переліком таких технологій для різних секторів, зокрема для інтенсивного вирощування свиней та птиці. Фермери повинні забезпечувати, щоб їхні методи утилізації гною, системи вентиляції, зберігання відходів тощо відповідали цим стандартам⁶².

60) Рада Європейського Союзу. Industrial emissions: Council signs off on updated rules to better protect the environment. [Прес-реліз, 12 квітня 2024]. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/04/12/industrial-emissions-council-signs-off-on-updated-rules-to-better-protect-the-environment>

61) Верховна Рада України. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення. (Закон України від 16.07.2024 р. № 3855-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#n418>

62) Європейська Комісія. Консолідований текст: Виконавче рішення Комісії (ЄС) 2017/302 від 15 лютого 2017 року про встановлення висновків щодо найкращих доступних технологій (НДТ, англ BAT) відповідно до Директиви 2010/75/ЄС Європейського парламенту та Ради для інтенсивного вирощування птиці або свиней (повідомлено за документом С(2017) 688) (Текст має відношення до ЄЕЗ). http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2017/302/2017-02-21

- **Виконання екологічних нормативів.** У рамках дозволу будуть встановлені конкретні граничні показники викидів забруднюючих речовин (наприклад, аміаку у повітря, нітратів у стічні води) та/або нормативи ефективності використання ресурсів. Фермер зобов'язаний контролювати свою діяльність так, щоб не перевищувати ці нормативи. У дозволі також можуть бути прописані кількісні вимоги щодо ефективного використання ресурсів – наприклад, щодо матеріалів, води та енергії – з метою кращого реагування на проблеми дефіциту водних ресурсів та утворення відходів.
- **Моніторинг та звітність.** Операторам ферм доведеться проводити постійний екологічний моніторинг своїх викидів і впливу на довкілля із частотою відповідно до висновків НДТМ⁶³. Дані про обсяги основних забруднювачів, які утворюються на фермі (аміак, метан, стічні води, відходи тощо), слід фіксувати та надавати у звітності до наглядових органів. Європейське агентство з довкілля адмініструє Єдиний портал промислових викидів⁶⁴, який містить екологічні дані щодо великих підприємств. Отже, великим агровиробникам доведеться регулярно подавати інформацію про свої викиди у відкриті реєстри, забезпечуючи прозорість для влади і громадськості.
- **Інспекції та контроль.** Компетентні органи проводитимуть планові екологічні перевірки в місці провадження господарської діяльності ферми з періодичністю від раз на рік до разу на три роки (залежно від ступеня екологічного ризику конкретного господарства). Фермер зобов'язаний допускати інспекторів та надавати всю необхідну документацію і доступ до об'єктів під час перевірок.

63) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Хто та як створює висновки Найкращих доступних технологій та методів управління, які має імплементувати Україна. 21.11.2024. <https://mepr.gov.ua/hto-ta-yak-stvoryuye-vysnovky-najkrashhyh-dostupnyh-tehnologij-ta-metodiv-upravlinnya-yaki-maye-implementuvaty-ukrayina>

64) European Environment Agency, European Industrial Emissions Portal. <https://industry.eea.europa.eu>

- **Додаткові вимоги.** Нові правила стимулюють перехід до більш екологічно сталих практик у довгостроковій перспективі. Наприклад, щоб досягти кліматичної нейтральності та принципів циркулярної економіки, промислові оператори мусять розробляти плани трансформації установок на період до 2050 р. – ця вимога наразі більше стосується великих промислових підприємств, але потенційно може торкнутися і ферм в майбутньому. Також передбачено розширення прав громадськості в екологічних процедурах – мешканці громади матимуть право брати участь в обговоренні видачі дозволів і отримувати інформацію про вплив ферми на довкілля.

Циркулярна економіка для здоров'я сільськогосподарського ґрунту

Європейський Союз, впроваджуючи концепцію циркулярної економіки, ухвалив низку нормативних актів, що прямо впливають на агросектор та стан ґрунтів. Зокрема, Рамкова директива про відходи⁶⁵, Директива про осад стічних вод⁶⁶, Директива про очищення міських стічних вод⁶⁷ та Регламент про повторне використання води⁶⁸ визначають вимоги до поводження з відходами, стічними водами та осадом стічних вод, створюючи можливості для їх безпечного повторного використання в сільському господарстві й одночасно встановлюючи запобіжні заходи для захисту ґрунту.

Нижче подано короткий огляд цих законодавчих актів ЄС з акцентом на положеннях, дотичних до сільського господарства.

65) Європейська Комісія. Waste Framework Directive. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/waste-framework-directive_en

66) Європейська Комісія. Sewage sludge. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/sewage-sludge_en

67) Європейська Комісія. Urban wastewater. https://environment.ec.europa.eu/topics/water/urban-wastewater_en

68) Європейська Комісія. Water reuse. https://environment.ec.europa.eu/topics/water/water-reuse_en

Стале поводження з відходами та розширена відповідальність виробника пакування

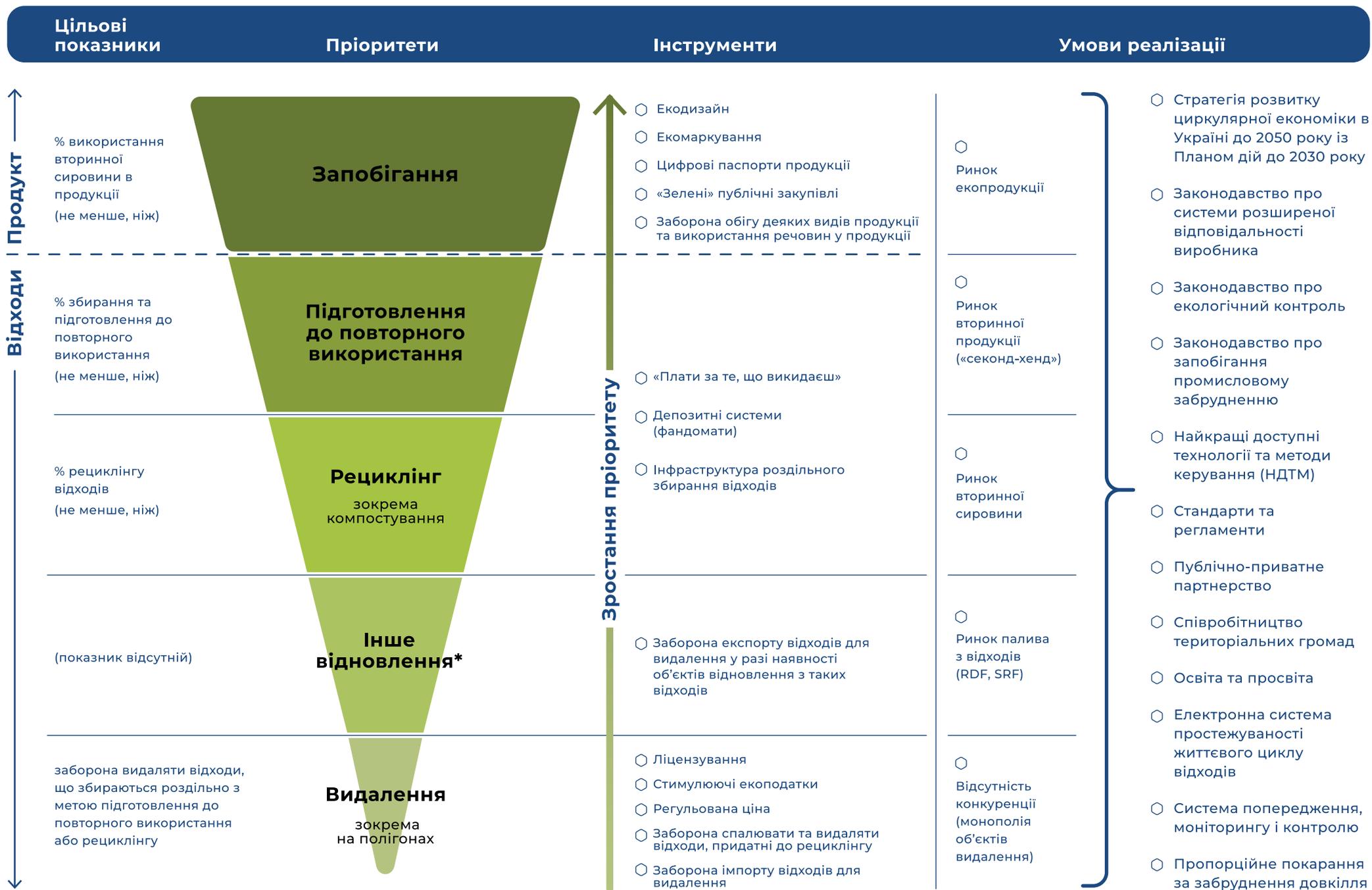
Рамкова директива про відходи⁶⁹ встановлює загальні принципи й ієрархію ЄС у сфері відходів – від запобігання утворенню до рециклінгу та інших менш бажаних способів оброблення відходів. Для агросектору особливо важливими є норми, що стосуються органічних відходів та пакування від агрохімії. Директива зобов'язує держави-члени організувати роздільне збирання біовідходів (харчових та відходів рослинності) – біовідходи мають або збиратися окремо, або відновлюватися в місці утворення. Це означає, що значні обсяги органічних решток замість видалення на полігонах скеровуються на компостування чи біогазові установки, а отримані компост чи дигестат можуть застосовуватися як добриво на полях. Такий підхід зменшує навантаження на полігони відходів і повертає в ґрунт поживні речовини та вуглець у формі гумусу.

Директива також наголошує на впровадженні в державах-членах принципу розширеної відповідальності виробника (РВВ): виробники / імпортери товарів мають нести фінансову та/або організаційну відповідальність за управління відходами, що утворюються внаслідок використання їхньої продукції. Зокрема, на рівні ЄС відповідною Директивою встановлено вимогу запровадити РВВ для пакування: до 2025 року кожна держава-член мала створити схему РВВ для всіх типів пакувань⁷⁰. Такі схеми забезпечують збирання і відновлення використаної тари, а виробники / імпортери сплачують внески за рециклінг або інше оброблення пропорційно до кількості та типу пакування, яке вони випускають. Метою є стимулювати дизайн пакування, придатного до повторного використання чи рециклінгу, і мінімізувати його вплив на довкілля.

69) Європейський парламент і Рада ЄС. Консолідований текст: Директива 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування окремих директив (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/98/2025-10-16>

70) Європейська Комісія. Пакування та відходи пакування. Короткий зміст Директиви 94/62/ЄС про пакування та відходи пакування. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/packaging-and-packaging-waste.html>

Складові втілення ієрархії у сфері відходів

Зростання пріоритету

*Інше відновлення - виробництво палива з відходів (RDF, SRF), спалювання з отриманням енергії, зворотне заповнення

Перелік інструментів та умов реалізації не є вичерпним

Джерело: власна інфографіка

Для аграрного сектору це опосередковано важливо у двох аспектах: по-перше, зменшується потрапляння пакувальних матеріалів (особливо пластику) в навколишнє середовище, зокрема на поля, що скорочує ризик забруднення ґрунтів сміттям та мікропластиком. По-друге, стимулюється виробництво біорозкладного пакування, яке після використання можна додавати до біовідходів і переробляти на компост. Водночас ЄС запровадив обмеження на псевдобіорозкладні матеріали: оксорозкладні пластикові пакування не визнаються біорозкладними (їх заборонено маркувати як біо), оскільки вони фактично розпадаються на мікропластикові фрагменти – ця заборона спрямована на недопущення потрапляння мікропластику в компости та ґрунти.

Крім того, відповідно до Директиви про пакування та відходи пакування, пакування має містити мінімальну кількість небезпечних речовин і бути спроектованим так, щоб його можна було повторно використовувати або переробити. Обмеження вмісту важких металів (свинцю, кадмію, ртуті та шестивалентного хрому до рівня не більше ніж 100 ppm), а також токсичних домішок у пакуванні знижує ризик потрапляння цих небезпечних елементів через відходи до добрив або безпосередньо у ґрунт.

Важливо зазначити, що з 12 серпня 2026 року Директива 94/62/ЄС про пакування та відходи пакування втратить чинність, а її місце займе Регламент (ЄС) 2025/40 про пакування та відходи пакування⁷¹ (водночас окремі положення чинного регулювання продовжать діяти й після цієї дати). На відміну від директиви, яка вимагала імплементації у національне законодавство, регламент матиме пряму дію у всіх державах-членах ЄС та запроваджуватиме уніфіковані й безпосередньо обов'язкові норми. Регламент встановлює новий набір вимог відповідно до правил ЄС у сфері відходів, які охоплюють увесь життєвий цикл пакування – від проектування продукту до поводження з відходами та посилює заходи для досягнення цілей циркулярної економіки і кліматичної нейтральності у 2050 р.⁷²

71) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2025/40 від 19 грудня 2024 року про пакування та відходи пакування, яким вносяться зміни до Регламенту (ЄС) 2019/1020 та Директиви (ЄС) 2019/904 і який скасовує Директиву 94/62/ЄС (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/reg/2025/40/oj>

72) Європейська Комісія. Packaging waste. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/packaging-waste_en

Вплив на агросектор: Рамкова директива про відходи створює підґрунтя для того, щоб значна частина органічних відходів стала ресурсом для сільського господарства. Роздільний збір біовідходів і розвиток потужностей з їхнього відновлення означають більше сировини для виробництва компосту та біогазу. Якісний компост з харчових і зелених відходів – цінний органічний добривний матеріал, багатий на гумусні речовини та поживні елементи (азот, фосфор, калій). Його внесення покращує структуру ґрунту, підвищує вміст органічного вуглецю і здатність ґрунту утримувати вологу, що прямо сприяє здоров'ю ґрунтів. Доступність таких вторинних добрив дозволяє фермерам частково замінити мінеральні добрива, зекономити кошти та зменшити залежність від імпортованих ресурсів (наприклад, фосфорних руд).

Принцип «забруднювач платить» і РВВ щодо пакування, у свою чергу, знижують ризики засмічення сільгоспугідь: більше пакування збирається і переробляється організовано, менше пластику і скла опиняється на полях або у гної чи компості. Як наслідок, менше мікропластику та інших чужорідних матеріалів потрапляє в ґрунт разом з органічними добривами. Вимоги до екодизайну пакування (обмеження шкідливих речовин, вимога придатності до рециклінгу) теж мають позитивний ефект – сучасна тара містить менше важких металів і токсичних домішок типу PFAS.

В цілому, Рамкова директива про відходи задає орієнтир на перетворення відходів на ресурс і встановлює правові механізми (цільові показники, вимоги до роздільного збирання, РВВ), які стимулюють циркулярні практики, зокрема у сільському господарстві. Важливо зазначити, що успішна реалізація цих можливостей залежить від якості роздільного збирання та відновлення: якщо біовідходи будуть забруднені (наприклад, пластиком чи хімікатами), то отримані добрива можуть нести ризики для ґрунту. Саме тому ЄС також розробляє стандарти якості компосту / дигестату і впроваджує контроль за вмістом сторонніх матеріалів, аби гарантувати безпеку їхнього використання на полях.

Застосування осаду стічних вод як добрива

Директива про використання осаду стічних вод у сільському господарстві⁷³ спеціально присвячена питанню застосування очищеного каналізаційного осаду на сільгоспземлях. Її мета – заохотити корисне використання осаду, одночасно запобігаючи шкоді для ґрунтів, вод, рослин, тварин і людей. Ця директива визначає суворі вимоги до якості осаду та умов його внесення. Передусім встановлено гранично допустимі рівні семи важких металів у ґрунті, на який вноситься осад: кадмію, міді, нікелю, свинцю, цинку, ртуті та хрому. Якщо додавання осаду може призвести до перевищення цих концентрацій у ґрунті, таке використання осаду забороняється. Також визначено максимальні рівні вмісту цих металів у самому осаді та річні норми їх внесення з осадом, аби попередити накопичення забруднення з часом.

Директива висуває вимоги і до санітарної безпеки: осад перед використанням, як правило, повинен бути обробленим (стабілізованим) – наприклад, компостуванням, сушінням, анаеробним зброджуванням або обробленням вапном для зниження вмісту патогенів. Використання необробленого сирого осаду допускається лише у виняткових випадках і за умови його негайного загортання в ґрунт (ін'єкції), щоб мінімізувати контакти з людиною і тваринами. Існують чіткі заборони на внесення осаду на певні культури та в певні періоди:

- не можна удобрювати осадом пасовища і сіножаті менш ніж за 3 тижні до випасання худоби або скошування на корм;
- не допускається внесення на ґрунти, зайняті під овочеві чи плодові культури в період вегетації (виняток – плодові дерева);
- особливо заборонено використовувати осад на ґрунтах, де вирощуються коренеплоди чи листові овочі, що контактують із ґрунтом і споживаються в сирому вигляді, протягом 10 місяців до збору врожаю та під час самого збору.

73) Рада Європейських Співтовариств. Консолідований текст: Директива Ради від 12 червня 1986 року щодо охорони довкілля, зокрема ґрунтів, під час використання осаду стічних вод у сільському господарстві (86/278/ЄЕС). <http://data.europa.eu/eli/dir/1986/278/2022-01-01>

Ці обмеження покликані запобігти прямому забрудненню харчових продуктів патогенами або важкими металами.

Національні компетентні органи зобов'язані вести облік та контроль: слід регулярно проводити аналізи складу осаду і ґрунтів, на які його вносять, відстежувати кількість застосованого осаду, його походження, спосіб обробки і місця використання. Дані моніторингу подаються до Єврокомісії, що забезпечує прозорість та контроль за дотриманням вимог по всій Європі.

Можливості та вплив на агросектор: Директива 86/278 відкрила можливість використовувати осад міських очисних споруд як добриво, встановивши для цього чіткі екологічні рамки. Каналізаційний осад багатий на ключові поживні елементи – передусім фосфор і азот, які походять з органічних решток у стічних водах. Також він містить певну кількість органічної речовини (гумусових сполук). Отже, за належної обробки та контролю, осад може бути цінним добривом і покращувачем ґрунту. Його внесення дозволяє повернути фосфор у ґрунтовий цикл, зменшуючи потребу в мінеральних фосфатних добривах, що особливо важливо, враховуючи обмеженість світових запасів фосфоритів. Азот з осаду також сприяє росту рослин, хоча його частка доступна поступово.

Під час внесення на сільськогосподарські землі осад стічних вод також може сприяти адаптації до зміни клімату, оскільки вищий рівень органічної речовини допомагає утримувати вологу та зменшувати стік. Однак вміст органічної речовини в осаді стічних вод є на один-два порядки меншим порівняно з іншими джерелами, такими як гній або біовідходи. Втім, осад стічних вод може бути цінним локальним джерелом органіки (наприклад, у регіонах з менш інтенсивним тваринництвом або на ґрунтах із низьким вмістом органічної речовини)⁷⁴.

74) Huygens, D., Garcia-Gutierrez, P., Orveillon, G., Schillaci, C., Delre, A., Orgiazzi, A., Wojda, P., Tonini, D., Egle, L., Jones, A., Pistocchi, A. and Lugato, E., Screening risk assessment of organic pollutants and environmental impacts from sewage sludge management, EUR 31238 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, ISBN 978-92-76-57322-7, doi:10.2760/541579, JRC129690. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC129690>

Відтак, аграрії отримують дешевше або навіть безоплатне добриво, а міста вирішують проблему утилізації відходів – приклад взаємовигідної циркулярної економіки.

Європейська Комісія підкреслює, що перетворення органічних відходів (включно із осадом стічних вод) на добрива має багато переваг: такі матеріали після відповідної обробки служать органічними добривами, поповнюють запаси вуглецю в ґрунті, покращують його водоутримуючу здатність і структуру та замикають коло поживних речовин⁷⁵.

Ризики і запобіжні заходи для здоров'я ґрунтів: Жорсткі вимоги директиви покликані мінімізувати ризики від використання осаду, але деякі загрози все ж викликають занепокоєння, особливо з огляду на нові наукові дані. Важкі метали – найочевидніший ризик: якщо брудний осад (наприклад, із промисловими стоками) вносити регулярно, кадмій, свинець, ртуть та інші метали можуть накопичуватися в ґрунті, отруюючи його біоту і навіть потрапляючи в харчовий ланцюг. Встановлені ліміти та контроль з боку держав значною мірою тримають цю проблему під контролем. Більше того, багато країн ЄС запровадили ще суворіші національні нормативи на вміст металів у осадах, ніж ті, що прописані в директиві 1986 р., відображаючи принцип обережності. Натомість мікробруднювачі (залишки фармацевтичних препаратів, гормони, пестициди, побутова хімія, мікропластик, сполуки типу PFAS) не були предметом уваги, коли директиву приймали у 1986 році.

Сьогодні відомо, що осад може містити всі ці речовини, адже очисні споруди не повністю їх усувають. Накопичуючись у ґрунті, вони можуть впливати на ґрунтові мікроорганізми, дощових черв'яків, а через рослини – і на здоров'я людей та тварин.

Нинішнє законодавство ЄС щодо осаду фактично не регулює вміст органічних забрудників – контролюються лише метали та санітарні показники. Науковці та експерти б'ють на сполох: згідно з дослідженням наукового центру ЄС

JRC⁷⁶, в осаді виявляють залишки промислових хімікатів, пестицидів, фармацевтичних і косметичних засобів, вічні хімікати перфторалкільні сполуки й поліфторалкільні сполуки (PFAS) та мікропластик, й існуючі оцінки ризиків для цих домішок є недостатніми (особливо з огляду на кумулятивний ефект суміші речовин). Наприклад, якщо осад містить антибіотики, його постійне внесення може сприяти розвитку антибіотикостійких бактерій у ґрунті; мікропластикові волокна з пральних машин, присутні в осаді, можуть накопичуватися в ґрунті, змінюючи його властивості і завдаючи шкоди ґрунтовим організмам.

Розуміючи ці виклики, Євросоюз розпочав перегляд директиви про осад. У 2023 році опубліковано дослідження на підтримку оновлення політики щодо осаду, яке розглянуло два сценарії: (1) продовження сільгоспвикористання осаду, але з істотно жорсткішими нормативами контролю забруднень, або (2) обов'язкове спрямування всього осаду на спалювання з відновленням фосфору з попелу⁷⁶. Дослідження не надало однозначної рекомендації, визнаючи, що обидва підходи мають плюси і мінуси. Спалювання у монокотлах із вилученням фосфатів вважається максимально безпечним для довкілля (всі забрудники руйнуються) та дає найбільш довкілдово-дружню вигоду для суспільства, але вартість такого підходу у 2 рази вища порівняно з аграрним використанням осаду. Натомість контрольоване використання осаду на полях приносить також позитивний ефект (утилізація поживних речовин і органіки), хоча і менший, та потребує ретельного моніторингу і обмеження нормативами нових забруднювачів.

Очевидно, компромісним рішенням може стати комбінований підхід: найчистіший осад (з малим вмістом забрудників) використовувати як добриво, більш забруднений – очищати додатково або спрямовувати на спалювання із відновленням фосфору та інших цінних елементів. Крім того, Регламент ЄС щодо

75) Європейська Комісія. Sewage sludge. https://environment.ec.europa.eu/topics/waste-and-recycling/sewage-sludge_en

76) European Commission: Joint Research Centre, Feasibility study in support of future policy developments of the Sewage Sludge Directive (86/278/EEC), Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2760/305263>

продукції для підживлення⁷⁷ встановлює граничний вміст не лише важких металів, а й, наприклад, органічних забрудників (діоксинів, певних поліароматичних вуглеводнів) у добривах, зокрема вироблених з відходів. Це означає, що для того, щоб каналізаційний осад офіційно реалізовувався як добриво на ринку ЄС, він повинен відповідати цим суворим критеріям безпеки.

У підсумку, директива про осад стічних вод, доповнена сучасними вимогами, є важливою складовою політики ЄС щодо збереження здоров'я ґрунтів: вона дозволяє замкнути коло елементів живлення між містом і селом, але робить це під контролем, щоб ґрунти не перетворилися на місце скидання небезпечних залишків.

Очищення міської стічної води для повторного використання у агросекторі

Директива про очищення міських стічних вод⁷⁸ встановлює вимоги щодо збору та очищення комунальних стоків, аби захистити водне середовище від забруднення. Хоча основний фокус цього акта – охорона якості вод, його вплив на агросектор також значний, адже саме система очищення стоків формує якість і кількість осаду, що може використовуватися в сільському господарстві, і визначає, чи може очищена вода бути повторно застосована, наприклад, для зрошення. У 2022–2024 роках ЄС здійснив глибокий перегляд цієї директиви вперше за 30 років, врахувавши сучасні виклики – необхідність енергоефективності і впровадження циркулярної економіки, видалення мікрозабруднювачів і адаптацію до зміни клімату⁷⁹.

77) Європейський Парламент і Рада. Консолідований текст: Регламент (ЄС) 2019/1009 від 5 червня 2019 року, яким встановлюються правила надання на ринку добрив ЄС та вносяться зміни до Регламентів (ЄС) № 1069/2009 і № 1107/2009 та скасовується Регламент (ЄС) № 2003/2003 (Текст, що має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1009/2024-11-20>

78) Рада Європейських Співтовариств. Консолідований текст: Директива Ради від 21 травня 1991 року щодо очищення міських стічних вод (91/271/ЄЕС). <http://data.europa.eu/eli/dir/1991/271/2014-01-01>

79) Європейська Комісія. Urban wastewater. https://environment.ec.europa.eu/topics/water/urban-wastewater_en

З 1 січня 2025 року набули чинності нові правила цієї директиви⁸⁰. По-перше, розширено охоплення: тепер навіть відносно малі населені пункти від 1 000 мешканців (точніше р.е. – «еквівалент-населення»⁸¹) повинні мати системи збирання та очищення стічних вод (раніше поріг був 2 000 р.е.), із визначеними перехідними періодами.

По-друге, посилено норми щодо видалення біогенних елементів: для великих очисних споруд, що обслуговують агломерації від 150 000 р.е. і більше, а також для очисних споруд від 10 000 р.е. у уразливих районах, встановлено значно жорсткіші ліміти на вміст загального фосфору й азоту у скидах (наприклад, гранична концентрація фосфору знижується до 0,5–0,7 мг/л або 87,5–90% видалення, тоді як раніше діяли вимоги на рівні 1–2 мг/л і не менше 80% видалення). Це означає, що менше азоту і фосфору буде потрапляти у річки та озера, зменшуючи ризик цвітіння вод і перенасичення ґрунтів навколо водойм цими елементами.

По-третє, директива вводить вимоги четвертинної (глибокої) очистки стічних вод від мікрозабруднювачів. Великі очисні споруди із навантаженням понад 100 тис. екв. населення, а також >10 тис. у певних уразливих випадках мають впровадити технології для видалення не менше 80% певних органічних мікрозабруднювачів (так званий «індикаторний» набір фармацевтичних та інших залишків)⁸².

Це нововведення фактично зобов'язує встановлювати додаткові стадії очищення – такі як озонування, активоване вугілля, мембранні технології тощо – щоб «полірувати» стоки від слідів ліків, гормонів, косметики та інших речовин, які раніше не контролювалися. Фінансове навантаження на впровадження цієї четвертинної очистки частково покладається на виробників відповідних забрудників: директива

80) Директива 91/271/ЄЕС буде скасована і замінена Директивою (ЄС) 2024/3019 з 1 серпня 2027 року. Однак деякі положення чинної наразі Директиви продовжать діяти й після цієї дати. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:31991L0271>

81) В Україні популяційний еквівалент населеного пункту. Міністерство екології та природних ресурсів України. Наказ № 6 від 14.01.2019 «Про затвердження Порядку визначення популяційного еквівалента населеного пункту та Критеріїв визначення уразливих та менш уразливих зон». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0125-19#Text>

82) Європейська Комісія. Очищення міських стічних вод (з 2027 року). Короткий зміст Директиви (ЄС) 2024/3019 про очищення міських стічних вод. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:4803934>

вводить механізм РВВ⁸³ для фармацевтичної та косметичної галузі, вимагаючи, щоб компанії, які випускають ліки та косметику, покривали витрати на моніторинг і роботу систем доочищення стоків від цих речовин.

Такий підхід реалізує принцип «забруднювач платить» і спонукає виробників зменшувати вміст стійких шкідливих компонентів у своїх товарах. Варто зазначити, що наразі цей механізм стосується лише фармацевтичних і косметичних мікробрудників; інші ж небезпечні речовини – наприклад, промислові хімікати на зразок PFAS, пестициди чи мікропластик – поки що не охоплені схемою РВВ, тобто витрати на їх видалення залишаються на очисних спорудах і суспільстві. Проте директива передбачає інші інструменти роботи з такими забрудниками: Єврокомісія має розробити стандартизовану методика вимірювання мікропластиків у стічній воді та осадах, після чого великі очисні споруди будуть зобов'язані регулярно моніторити вміст мікропластика і PFAS. Це перший крок до потенційного регулювання: отримавши дані про концентрації, ЄС зможе встановити граничні нормативи чи вимоги до видалення цих забрудників у майбутньому.

Окремо нова редакція Директиви про очищення міських стічних вод акцентує на циркулярних рішеннях: очисні споруди розглядаються не лише як об'єкти для захисту довкілля від забруднення, але і як потенційні «біорафінатори»⁸⁴ для відновлення ресурсів. Згідно з переглянутою директивою, до 2045 року всі великі очисні споруди мають досягти енергонеутральності на національному рівні – виробляти стільки ж відновлюваної енергії (наприклад, біогаз з осаду, сонячна чи вітрова енергія на майданчику), скільки споживають. Це сприятиме розвитку виробництва біометану з осаду (анаеробні реактори на очисних спорудах), що дасть як енергетичний газ, так і поживний дигестат на добриво, вписуючись у кліматичні цілі Зеленого курсу.

83) Розширена відповідальність виробника – комплекс економічних, фінансових, адміністративних та організаційних заходів для забезпечення відповідальності виробників певних видів продукції за управлінням стадією відходів у життєвому циклі продукції. (Верховна Рада України. Закон України № 2320-IX від 20.06.2022 р. «Про управління відходами»). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>

84) Міський біорафінатор (urban biorefinery) – це об'єкт або система, що обробляє міські потоки органічних відходів, такі як харчові залишки та осад стічних вод, для виробництва цінної продукції, зокрема біопального, добрив і біопластику. Її мета – сприяти формуванню циркулярної економіки шляхом перетворення (рециклінгу) міських відходів на нові ресурси, вирішуючи проблеми управління відходами та зменшуючи залежність від викопного палива (*Urban biorefineries in the EU*).

Також вперше вводиться поняття повторного використання води з очисних споруд: директива вимагає від країн-членів заохочувати повторне використання води, особливо в регіонах, що страждають від дефіциту, наприклад, для зрошення в сільському господарстві. Це узгоджується з окремим Регламентом ЄС про мінімальні вимоги до повторного використання води⁸⁵, який встановлює стандарти якості для зворотних вод, придатних для сільськогосподарського зрошення, – спільно ці норми покликані скоротити забір прісної води на полив, заміщуючі її кондиційованими стічними водами.

Нарешті, Єврокомісія отримала повноваження встановити мінімальні показники відновлення поживних речовин з осаду по всьому ЄС: згодом делегованим актом можуть бути визначені цільові відсотки рециклінгу фосфору і азоту з комунальних стоків. В тексті зазначено, що під такими показниками розуміється як вилучення елементів у вигляді продуктів, так і валоризація⁸⁶ осаду в сільському господарстві, тобто безпосереднє внесення осаду на поля вважається як «рециклінг» поживних елементів. Отже, нова Директива про очищення стічних вод прямо разом із Регламентом про повторне використання води інтегровані з цілями циркулярної економіки⁸⁷.

Вплив та значення для агросектору:

Оновлена директива про очищення стічних вод комплексно впливає на сферу поводження з органічними відходами та їх використання в сільському господарстві. Перш за все, її виконання забезпечує кращу якість каналізаційного осаду – за рахунок вищого ступеня очищення стоків менше шкідливих речовин потраплятиме і накопичуватиметься в осаді. Уже сама вимога повного біологічного очищення і детальніші норми на азот / фосфор означають, що осад буде більш концентрованим за вмістом фосфору (через хімічне осадження

85) Європейський парламент і Рада. Регламент (ЄС) 2020/741 від 25 травня 2020 року щодо мінімальних вимог до повторного використання води (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/reg/2020/741/oj>

86) Створення ринкової корисності.

87) Європейський парламент і Рада. Директива (ЄС) 2024/3019 від 27 листопада 2024 року щодо очищення міських стічних вод (оновлена редакція). (Текст має відношення до ЄЕЗ). <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/3019/oj>

фосфатів або біологічне вилучення), але потенційно міститиме менше розчинних азотних сполук (частина азоту переходить у газоподібний стан при денітрифікації). У контексті добрив, це може зробити осад ціннішим джерелом фосфору, але трохи біднішим на доступний азот, що, втім, компенсується можливістю вловлювати азотні сполуки окремо (наприклад, технологіями отримання амонію сульфату з ферментативних стоків). Головне – очищення стоків тепер проектується з урахуванням «кінцевого життя» осаду: якщо він має йти на поля, то його якість повинна відповідати нормам, а якщо забруднені домішки видаляються – їх треба безпечно обробити.

Вилучення мікробруднювачів за допомогою четвертинної очистки напряму знижує їх концентрацію і в очищених водах, і частково в осаді. Хоча багато мікробруднювачів (наприклад, важкі метали чи нерозчинні мікропластики) і раніше переважно осідали у мулі, тепер з'явиться технологічна можливість видаляти і певні розчинні органічні сполуки з водної фази. Це зменшує ризик, що такі забрудники потраплять на поля або в водойми. Наприклад, залишки ліків для людей чи тварин, гормональні речовини у осаді або воді з очисних споруд – все це може опинитися у ґрунтах, а відтак потрапити до харчового ланцюга. Нові вимоги покликані цього не допустити.

Ресурсний потенціал. Директива стимулює інновації з вилучення ресурсів з стоків. Одним з найбільш перспективних напрямків є добування фосфору. Нові правила фактично підштовхують міста встановлювати на очисних спорудах технології відновлення фосфору: чи то у вигляді струвіту (магнієво-амонійного фосфату), який є концентрованим мінеральним добривом, чи то шляхом екстракції фосфору із золи після спалювання осаду⁸⁸. Уже сьогодні існують приклади, коли комунальні підприємства налагоджують виробництво добрив зі стічних

вод⁸⁹ – і це набуває імпульсу з ухваленням нової директиви. Фермерам це обіцяє появу нових видів добрив вторинного походження на ринку, що можуть бути дешевшими або локально доступнішими.

Інший аспект – повторно використана вода для зрошення: особливо в Південній Європі аграрії вже стикаються з нестачею води⁹⁰, і очищені міські стоки, доведені до стандарту безпеки, можуть слугувати додатковим джерелом для поливу, зокрема технічних, енергетичних чи кормових культур. Директива про очищення міських стічних вод і Регламент про повторне використання води створюють сприятливі для цього умови, що не лише підтримує агровиробництво під час посух, але й зменшує навантаження на водні екосистеми, з яких забирали би прісну воду.

Попередження ризиків: Попри численні переваги, впровадження нових вимог Директиви про очищення міських стічних вод не позбавлене викликів. В екологічному аспекті посилення контролю за забрудниками може привести до того, що більше осаду буде спрямовуватися на спалювання замість прямого внесення на поля – особливо якщо в тому осаді виявлять високі рівні мікропластика чи нових хімікатів. Це, з одного боку, усуває ризик забруднення ґрунту цими речовинами, але з іншого – позбавляє ґрунт надходження органічної речовини, яку би осад міг додати. Вже згадуване дослідження JRC показало, що хоча спалювання з відновленням фосфору дає максимальний екологічний ефект, органічний вуглець при цьому втрачається (йде в атмосферу у вигляді CO₂).

88) Aquatech. Supply chain woes and sludge disposal loads push P recovery in Europe, 23 May 2023. <https://www.aquatechtrade.com/news/wastewater/supply-chain-disposal-load-p-recovery-europe>

89) Technische Universität Braunschweig. Phosphorus recycling: from sewage sludge to plant fertilise, 5 July 2024. <https://magazin.tu-braunschweig.de/en/pi-post/phosphorus-recycling-from-sewage-sludge-to-plant-fertilise>

90) Європейська Комісія. The Joint Research Centre: EU Science Hub. Escalating drought threatens Europe's ecosystems and agriculture, 23 June 2025. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/escalating-drought-threatens-europes-ecosystems-and-agriculture-2025-06-23_en

Тому важливо знайти баланс: використання осаду має залишатися одним із варіантів, але лише за умови високої якості самого осаду. Для забезпечення цієї якості й впроваджуються описані механізми – від заборони скиду шкідливих речовин у каналізацію (через РВВ виробників) до нових очисних технологій і моніторингу. Ще один аспект – економічний: додаткові вимоги (глибша очистка, енергонеутральність, системи рекуперації ресурсів) потребують значних інвестицій у інфраструктуру.

За оцінками Єврокомісії, повна реалізація нових норм додасть близько 2,3% до середнього рахунку за водовідведення для населення⁹¹. Це, ймовірно, позначиться на тарифах для агропідприємств, що користуються водопровідною / каналізаційною мережею, або вимагатиме державної підтримки. Втім, у довгостроковій перспективі очікується, що економічна вигода від покращення здоров'я екосистем (і ґрунтів зокрема) та отримання вторинних ресурсів переважить початкові витрати.

91) Commission Staff Working Document. Impact Assessment Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council concerning urban wastewater treatment (recast), (SWD/2022/541 final, 26.10.2022), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022SC0541>

Мапування потенційних викликів і можливостей впровадження фермерами України вимог ЄЗК щодо поводження з ґрунтами та землекористування

Для визначення рамок дослідження ставлення українських фермерів до впровадження вимог ЄС у сфері охорони ґрунтів і сталого землекористування доцільно здійснити попереднє мапування основних викликів і можливостей, з якими вони можуть зіткнутися. Для цього рекомендовано застосувати метод SWOT-аналізу – інструмент стратегічного планування, що передбачає виявлення чотирьох ключових компонентів: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості) та Threats (загрози). SWOT-аналіз дає змогу структурувати ситуацію в аспекті як внутрішнього потенціалу фермерських господарств (ресурсів, знань, практик), так і зовнішнього контексту (політики, ринку, кліматичних чи регуляторних змін), що є особливо важливим у процесі наближення до стандартів ЄС у межах євроінтеграційної траєкторії. Такий аналіз став основою для формування релевантних гіпотез і фокусів подальшого опитування агровиробників щодо ґрунтової і земельної політики ЄС.

Для цілей цього дослідження SWOT-аналіз здійснено окремо для двох ключових груп фермерських господарств, які суттєво відрізняються за ресурсами, моделлю ведення діяльності та вразливістю до змін. Перша група – це об'єднана категорія малих і середніх фермерів із земельним банком до 5000 гектарів, що зазвичай характеризуються обмеженими фінансовими й технічними ресурсами, але високим рівнем гнучкості, диверсифікації виробництва та тісним зв'язком із місцевими громадами.

Друга – це великі агрогосподарства та агрохолдинги від 5000 га, які мають значні земельні банки, потужну інфраструктуру й доступ до міжнародного фінансування.

Такий розподіл дозволяє точніше ідентифікувати специфічні можливості, ризики та потреби кожної групи у процесі впровадження положень законодавства ЄС у сфері ґрунтів і землекористування, а також більш обґрунтовано формувати диференційовані інструменти політик, підтримки чи комунікацій у межах євроінтеграційного переходу.

SWOT для малих і середніх фермерських господарств (≤ 5000 га)

ВНУТРІШНЯ СПРОМОЖНІСТЬ	
Strength – Сильні сторони	Weaknesses – Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> Гнучкість і диверсифікація: Малі і середні фермери зазвичай гнучкі та здатні швидко пристосовуватися до змін умов господарювання, демонструючи високу маневреність і динамічність розвитку та диверсифікації виробництва. Вони часто поєднують ролі власника, керівника і працівника, що забезпечує високу мотивацію та узгодженість інтересів у досягненні результатів⁹². 	<ul style="list-style-type: none"> Обмежені ресурси: Більшість малих господарств відчувають нестачу фінансів (52,3% опитаних у 2022 році фермерів) та слабку матеріально-технічну базу через високу вартість техніки, запчастин і пального (32,1%). Це ускладнює придбання сучасного обладнання для точного землеробства, моніторингу ґрунтів тощо. Також висока трудомісткість виробництва (особливо в тваринництві) та брак кваліфікованої робочої сили обмежують ефективність малих ферм⁹².
ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	
Opportunities – Можливості	Threats – Загрози
<ul style="list-style-type: none"> Підтримка та ринки ЄС: Наближення до вимог ЄС відкриває доступ до фінансової та експертної підтримки. ЄС та міжнародні донори можуть надати кошти і знання для впровадження сталих практик (наприклад, оплата за перехід на органічне виробництво та еко-схеми САП). Відповідність стандартам ЄЗК підвищить конкурентоспроможність на європейських ринках і зменшить ризик торгових обмежень. Нові програми, як-от вуглецеве фермерство, дають шанс отримувати додатковий дохід за рахунок секвестрації вуглецю у ґрунті (чорноземи України мають великий потенціал для накопичення вуглецю)⁹³. 	<ul style="list-style-type: none"> Конкуренція і концентрація: Відкриття ринку землі та вимоги капіталомістких інновацій створюють ризик витіснення дрібних фермерів великими агрохолдингами, що скуповують землі та концентрують виробництво. Невеликі господарства можуть не витримати конкурентної боротьби за ресурси й ринки без зовнішньої підтримки. Витрати на відповідність: Нові екологічні стандарти ЄС (можливий обов'язковий моніторинг ґрунтів⁹⁴, звітність, обмеження добрив і пестицидів тощо) можуть стати фінансовим тягарем для малих ферм без компенсацій. Кліматичні та воєнні ризики: Зміни клімату (посухи, екстремальна погода) вже завдають шкоди врожаю, особливо на Півдні та Сході України. Війна, що продовжується, призводить до забруднення й мінування ґрунтів на значних територіях, що потребуватимуть дорогого відновлення, і це непропорційно впливає на дрібних виробників без резервів капіталу⁹⁵.

92) Гуменюк М. М., Неміш Д. В., 2022, Оцінка ефективності функціонування малого аграрного підприємства в сучасних умовах. Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка. DOI: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2022-17>

93) Басиста Я. Європейський зелений курс у сільськогосподарському секторі України: виклики і можливості. ГО «Український центр європейської політики», 2025. <https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/doslidzhennya-vezk-i-agroprodsektoru-ukrayiny.pdf>

94) Відповідно до нового Закону ЄС про моніторинг ґрунтів саме держави-члени ЄС, а не фермери, зобов'язані здійснювати моніторинг ґрунтів. Ми враховуємо це для оцінювання загроз, щоб підкреслити важливість надання підтримки фермерам, якщо держава потребуватиме інформацію про стан ґрунтів на їхніх с/г угіддях (див. «Вимоги до агровиробників в новому Законі ЄС про моніторинг ґрунтів» на стор. 14).

95) The Parliament, Can Ukraine help green the EU's farming sector?, 16 January 2024. <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/ukraine-agriculture-europe-accession-sustainability>

SWOT для великих фермерських господарств (≥ 5000 га)

ВНУТРІШНЯ СПРОМОЖНІСТЬ	
Strength – Сильні сторони	Weaknesses – Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> Масштаб і ресурси: Великі агрокомпанії України володіють значними фінансовими ресурсами та інвестиційною привабливістю. Вони отримують суттєву підтримку від міжнародних фінансових інституцій (наприклад, ЄБРР інвестував у десятки агропроектів, розвиваючи потужності найбільших виробників)⁹⁶. Масштаб господарств дозволяє застосовувати сучасну техніку, технології точного землеробства, системи моніторингу ґрунтів на великих площах та ефективну логістику для експорту продукції. Україна має ~4,5 млн га родючої ріллі (понад чверть угідь ЄС), і близько десятка агрохолдингів забезпечували левову частку виробництва зерна та м'яса птиці на експорт⁹⁵. 	<ul style="list-style-type: none"> Інтенсивна модель і екологічні наслідки⁹⁷: Домінуюча модель великих агропідприємств – це монокультури, інтенсивне використання добрив і пестицидів та промислове тваринництво. Це призводить до локальних екологічних проблем: зафіксовано випадки, коли діяльність агрохолдингів супроводжується забрудненням довкілля і шкодою для сусідніх громад (довкілля). Історично великі виробники були орієнтовані на максимізацію врожайності за рахунок природи, тому питання охорони ґрунтів залишалися вторинними⁹⁸. Також спостерігається слабка інтеграція з місцевими громадами та відсутність достатнього внеску у їх розвиток – за даними ЄС, агрохолдинги, маючи значні іноземні інвестиції та експортні прибутки, рідко сприяють розвитку місцевих громад⁹⁹. Домінування кількох корпорацій спотворює конкуренцію в секторі та знижує прозорість ринку. Інерція управління: великі структури повільніше адаптуються до нових екологічних стандартів і можуть чинити опір змінам, лобіюючи збереження статус-кво¹⁰⁰.

96) Екодія, Сільське господарство: пріоритети сталих інвестицій для сприяння відновленню України. 4 серпня 2023 р. <https://ecoaction.org.ua/sh-priorityty-stalykh-investytsij.html>

97) Acs S, Borodina O, Gomez Y Paloma S, Kharchenko A. Ukraine's agriculture: potential for expanding grain supply. Economic and institutional challenges. EUR 26170. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2013. JRC84652. <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC84652>

98) Екодія, Маруняк Є., Лісовський С., Голубцов О., Чехній В., Фаріон Ю., Амосов М., Дослідження впливу концентрації сільськогосподарських земель на довкілля та суспільство в Україні, Київ – 2020. <https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/doslidzhennia-kontsentracii-full.pdf>

99) The Parliament, Can Ukraine help green the EU's farming sector?, 16 January 2024. <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/ukraine-agriculture-europe-accession-sustainability>

100) Glauben, Thomas; Renner, Swetlana; Hockmann, Heinrich (2014): On flexibility of agri-businesses: Are small- or large-scale farms more flexible?, IAMO Policy Brief, No. 19e, Leibniz Institute of Agricultural Development in Transition Economies (IAMO), Halle (Saale), <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:2-54868>

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Opportunities - Можливості

- **Зелена модернізація та інновації:** Європейські вимоги створюють стимул для технологічного оновлення великих агропідприємств. Вони мають можливість залучити гранти і кредити ЄС, приватних інвесторів та міжнародних програм на впровадження найкращих доступних технологій та методів управління (НДТМ, англ. Best Available Techniques) для зменшення забруднення¹⁰¹. Реформа САП у контексті розширення ЄС може переорієнтувати субсидії на виплати за екологічні послуги, що дозволить агрохолдингам отримувати підтримку або пільги за відновлення природи та кліматичні заходи (напр. вуглецеві кредити за збереження ґрунтового вуглецю). Участь у програмах вуглецевого фермерства / землеробства та проєктах відновлення ландшафтів дасть змогу монетизувати великі земельні масиви через продаж вуглецевих кредитів і “зелених” сертифікатів. За рахунок масштабу великі компанії можуть стати лідерами сталого агровиробництва в регіоні, впроваджуючи інновації (наприклад, масштабне органічне землеробство, відновлення ґрунтів на деградованих землях, біогазові установки тощо) і підвищуючи свою репутацію та стійкість до системних криз. Така концентрація виробництва робить великих гравців ключовими для національної економіки й євроінтеграційного поступу України, зокрема через потенційне посилення лідерства ЄС на агроринку та у сфері біоекономіки у всьому світі¹⁰².

Threats - Загрози

- **Регуляторні та ринкові ризики:** Гармонізація з екополітикою ЄС означає жорсткіші вимоги, невиконання яких загрожує санкціями. Великі фермерські господарства стикаються з перспективою суттєвих витрат на модернізацію для відповідності Директиві ЄС щодо ґрунтів та Директиві відновлення природи (можливий обов'язковий моніторинг, запобігання ерозії, забезпечення біорізноманіття і сівозміни, запобігання ерозії), SMR і GAEC – нормам щодо пестицидів та добрив (Нітратна директива, Директива щодо сталого використання пестицидів), стандартам добробуту тварин тощо. Такі зміни можуть тимчасово знизити врожайність і прибутки.
- **Зміна політики субсидій:** Розширення ЄС неминуче призведе до перегляду Спільної аграрної політики. За попередніми оцінками, за збереження нинішньої системи Україна отримала б €96,5 млрд аграрних дотацій за 7 років, що вдарило б по бюджету ЄС. Тому очікується реформа, що може скасувати або суттєво обмежити прямі виплати за гектар для великих виробників¹⁰³.
- **Репутація та ринки:** Європейське суспільство та споживачі все більше вимагають екологічності – великі українські експортери можуть зіткнутися з бар'єрами, якщо їх продукція не відповідатиме стандартам (нещодавно фермери сусідніх країн вимагали обмежити імпорт з України, посилаючись у тому числі на різницю в екостандартах).
- **Війна також посилює загрози:** частина земель вже забруднена або потребує розмінування, знищується критична інфраструктура, техніка, що довго впливатиме на великий агробізнес. Нарешті, кліматичні зміни підвищують нестабільність урожайності – у степових районах України мінливість врожаю озимої пшениці є однією з найвищих у світі через посухи та екстремальні погодні явища, і великі монокультурні господарства особливо вразливі до таких факторів¹⁰⁴.

101) Міністерство економіки України та ін. Фінансові інструменти для бізнесу в Україні: Програми міжнародних фінансових організацій, українських банків та страхових компаній. Практичний посібник для підприємців. Вересень 2024. <https://investportalua.com/wp-content/uploads/2024/09/upd-upd-praktichnij-posibnik.pdf>

102) Latifundist. Від сімейних ферм до латифундистів із понад 50 тис.га. Як змінюється європейське агро і що чекає на українські холдинги в разі успішної євроінтеграції. <https://latifundist.com/spetsproekt/1172-vid-simejnih-ferm-do-latifundistiv-iz-ponad-50-tis-ga-yak-zminyuyetsya-yevropejske-agro-i-shcho-čekaye-na-ukrayinski-holdingi-v-razi-uspishnoyi-yevrointegratsiji>

103) European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, The CAP 2028–2034 proposal explained: fairer, better targeted income support for farmers. News Article, 10 November 2025. https://agriculture.ec.europa.eu/media/news/cap-2028-2034-proposal-explained-fairer-better-targeted-income-support-farmers-2025-11-10_en

104) Екодія, Сільське господарство: пріоритети сталих інвестицій для сприяння відновленню України. 4 серпня 2023 р. <https://ecoaction.org.ua/sh-priorytety-stalykh-investytsij.html>

Загальний висновок із проведеного SWOT-аналізу впровадження європейської політики у сфері ґрунтів і землекористування свідчить про те, що малі й середні фермери та великі агропідприємства України суттєво відрізняються у своїх стартових позиціях, рівні вразливості та здатності до адаптації, але водночас мають низку спільних викликів і точок дотику, які потребують комплексного підходу з боку державної політики.

Радикально різні риси:

- **Ресурсна база та доступ до фінансів:** великі агрохолдинги мають значний капітал, доступ до інвестицій, технологій і зовнішніх ринків. Натомість малі й середні фермери часто працюють в умовах обмеженого доступу до кредитів, зношеної техніки та нестачі фахової підтримки.
- **Гнучкість та адаптивність:** малі й середні господарства можуть демонструвати вищу гнучкість у змінах і впровадженні нових практик, тоді як великі підприємства — інерційні, з усталеними виробничими процесами, що ускладнює швидку трансформацію під екологічні вимоги ЄС.
- **Тип моделі ведення господарства:** великі агрофірми переважно працюють за інтенсивною моделлю — монокультури, хімізація, орієнтація на масове виробництво; малі фермери — частіше диверсифіковані, мають змішане виробництво, локальну прив'язку, що сприяє більшому збереженню ґрунтів і біорізноманіття.

Спільні виклики та можливості:

- **Потреба у державній і зовнішній підтримці:** обидві групи потребують інституційної підтримки, доступу до фінансування, наукового супроводу та адаптації політик — з урахуванням реальних технічних можливостей і ризиків кожної категорії.
- **Кліматичні та воєнні ризики:** як дрібні, так і великі фермери стикаються з дедалі жорсткішими викликами деградації ґрунтів, посух, ерозії, а в умовах війни — ще й із забрудненням, мінуванням і руйнуванням інфраструктури.
- **Вимоги ЄС як стимул модернізації:** для обох груп гармонізація з політиками ЄС – ЄЗК і САП – створює нові можливості для доступу до ринків і підтримки, але лише за умов інституційно правильно побудованої адаптації та компенсаторних механізмів.
- **ЄЗК — це не лише інструмент нетарифного регулювання імпорту ЄС,** а насамперед стратегія, спрямована на підвищення стійкості економічних гравців до кліматичних викликів та інших системних криз.

Дослідження ставлення фермерів України до впровадження практик ЄС у сфері поводження з ґрунтами та землекористування

У серпні-жовтні 2025 року серед фермерів України було проведено соціологічне дослідження на тему можливостей впровадження ними вимог ЄЗК.

Збір інформації полягав у заповненні онлайн-опитувальника, що складався орієнтовно з 80 запитань, більшість з яких були закритими – для відповіді на них потрібно було вибрати один або декілька із запропонованих варіантів. Запитання були розподілені на 7 тематичних блоків:

1. Загальні характеристики господарства.
2. Управління земельними ресурсами та ґрунтом.
3. Запобігання забрудненню, включно із НДТМ, і вуглецеве фермерство.
4. Управління водними ресурсами і добривами.
5. Збереження біорізноманіття.
6. Циркулярна економіка та управління відходами.
7. Очікування респондентів від Держави (Уряду) щодо агросектору в найближчий рік¹⁰⁵.

105) Повний опис методології дослідження дивись в у звіті по першій частині опитування – Белкіна М. «Дослідження думок фермерів України щодо екологічної політики ЄС: воді і біорізноманіття», ГО «Український центр європейської політики», 2025. <https://ucep.org.ua/novyny/doslidzhennya-dumok-fermeriv-ukrayiny-shhodo-ekologichnoyi-polityky-yes-voda-i-bioriznomanittya.html>

У цій частині представлено опис результатів дослідження, сфокусованих на блоках 2, 3 і 6, які були визначені як ключові для впливу на поводження з ґрунтами і землекористування в контексті Європейської зеленої угоди (ЄЗК). Крім того, в цьому звіті узагальнено очікування фермерів від держави. Ці дані слугували основою для розроблення рекомендацій щодо першочергових заходів агрополітики у сфері ґрунтів і землекористування в Україні.

Управління земельними ресурсами та ґрунтами

Моніторинг ґрунтів здійснює меншість сільських господарств. Лише ~40% опитаних представників, які працюють в секторі рослинництва або керують комбінованим господарством, відповіли, що здійснюють дослідження стану ґрунту, тоді як ~60% зазначили, що не проводять жодних аналізів¹⁰⁶.

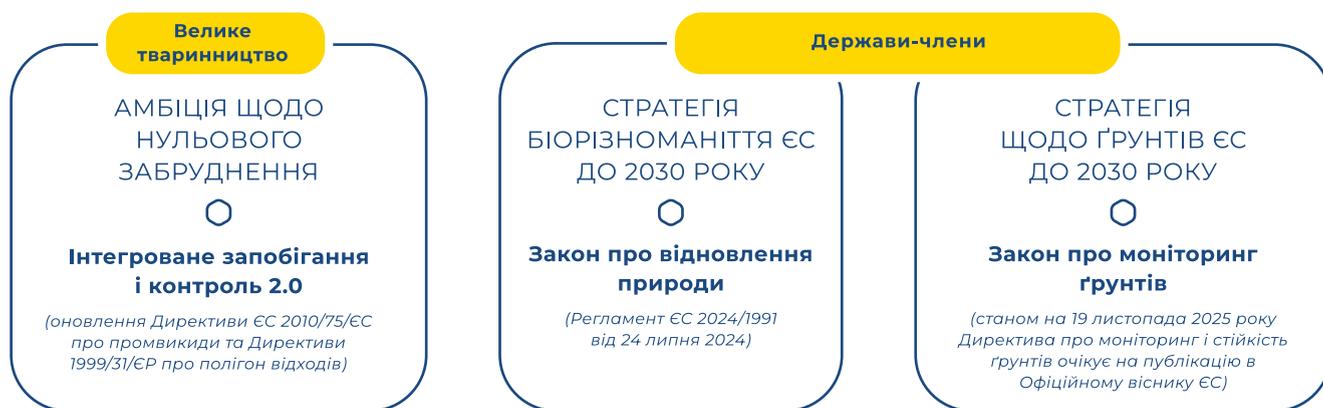
Чи ви досліджуєте стан ґрунту (наприклад, агрохімічний аналіз на поживні речовини, ерозію, вміст органічної речовини, ущільнення, забруднення)?

329 респондентів

106) Серед респондентів сектору рослинництва або комбінованого господарства, які частково заповнили анкети (621 анкета), 176 осіб зазначили, що вони досліджують стан ґрунту, тоді як 338 – ні, а 107 – взагалі не надали відповіді. Враховуючи ці відповіді, загальна частка тих, хто моніторить стан ґрунту, становить 36%, проти 64% тих, хто не здійснює такого моніторингу. Отримані дані свідчать про низький ризик вибіркового зміщення: частка респондентів, які здійснюють моніторинг стану ґрунту (36%), у групі частково заповнених анкет майже не відрізняється від показників, отриманих на основі повністю заповнених анкет. Це вказує на стабільність оцінок і низьку ймовірність статистичної похибки.

Стратегії і законодавство ЄС в основі опитування фермерів України у серпні-жовтні 2025 року

ЗДОРОВ'Я ҐРУНТІВ І СТАЛЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЗА ЄЗК

Джерело: власна інфографіка

Частота обстежень серед тих, хто це робить (131 респондентів): половина респондентів аналізують ґрунт раз на 5 років, ~35% – раз на 2–3 роки, ~10% – щорічно, решта 5% – за потреби, за можливості або раз в 7-10 років.

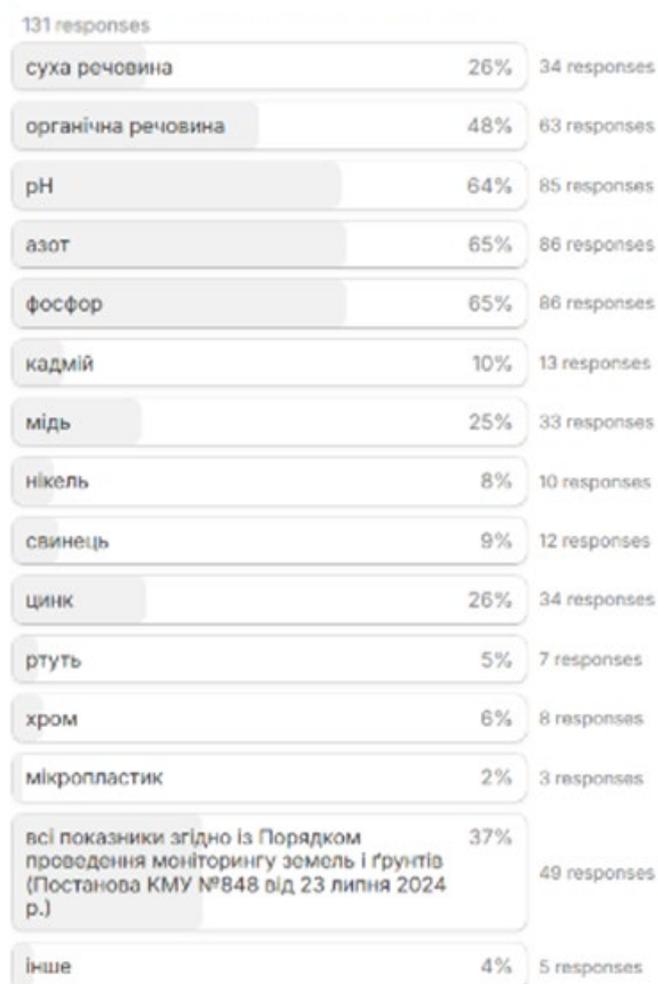
Як часто ви робите аналіз ґрунту?

Типові методи аналізу ґрунту – відбір проб з передачею до лабораторій: 30% респондентів обрали державні лабораторії і 67% – приватні. Лише один респондент, в управлінні якого понад 10 тис га сільськогосподарської землі, повідомив про здійснення аналізу ґрунту у власній лабораторії. 35% із тих, хто тестує ґрунти, зазначили, що вони самостійно або лабораторія, до якої вони звертаються, застосовують польові вимірювальні системи (ручні спектрометри, портативні аналізатори тощо), більшість – 60% – не застосовує, і 2 особи уточнили, що також користуються пенетрометром, а 5% не знають, який саме метод використовує зовнішня лабораторія, яка аналізує відібрані зразки їхнього ґрунту.

Більшість респондентів (~65%) досліджує такі параметри ґрунту, як азот, фосфор і кислотність (рН), 37% повідомили, що вимірюють показники відповідно до Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів (Постанова КМУ №848 від 23 липня 2024¹⁰⁷). Меншою мірою досліджуються мікрозабруднювачі, важкі метали, показники ерозії тощо. П'ять осіб (4% респондентів) також зазначили, що досліджують додаткові речовини, зокрема вміст кальцію, магнію, калію, сірки, бору та катіоноємність ґрунту.

Виберіть досліджувані параметри ґрунту

Відсутність доступу до відповідних інструментів та необхідність досвіду роботи з новими технологіями є основними причинами, що

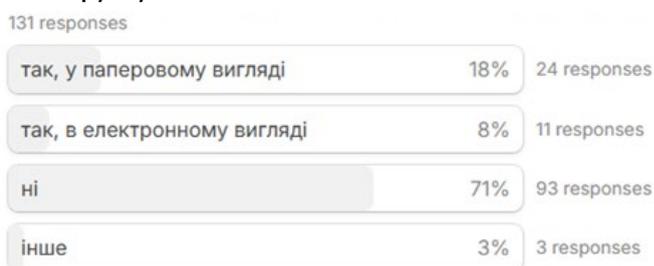
107) Постанова КМУ №848 від 23.07.2024 набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 року №2973-ІХ. Цей Закон має вступити в силу через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-%D0%BF-#Text>. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>.

стримують 60% опитаних агрогосподарств від впровадження польових вимірювальних систем. Додатковими факторами є більша довіра до лабораторних аналізів, а також відсутність потреби чи знань про такі методи визначення стану ґрунту.

Системи управління даними стану ґрунту практично відсутні. Лише поодинокі респонденти згадали про наявність електронних систем або баз даних для обліку результатів аналізу ґрунтів.

Переважна більшість, навіть якщо проводять аналіз, зберігають дані у вигляді паперових звітів лабораторій або взагалі не накопичують історичних даних. Проте ~54% опитаних висловили готовність ділитися даними про стан ґрунтів із органами влади чи науковцями для цілей моніторингу, але часто за певних умов – найчастіше за умови гарантування анонімності даних, компенсації витрат на дослідження або інших економічних стимулів, зручної системи обміну даними та індивідуалізованими рекомендаціями у відповідь. Лише 12% респондентів категорично відмовились надавати дані про стан ґрунту через недовіру до державних органів або страху надмірної уваги до свого господарства та перевірок.

Чи на вашому господарстві існує або вже впроваджується система управління даними про стан ґрунту?

Цифрові технології в агровиробництві поки не набули масового поширення. Лише 19% респондентів зазначили, що застосовують на практиці елементи точного землеробства. Серед названих інструментів були системи моніторингу полів (Cropio, Cropwise, OneSoil, Fieldview, Xarvio, Class Nelematix, AgroPilot, kadastr.live), GPS-навігація, диференційоване внесення добрив, супутниковий аналіз посівів. Однак більшість – 81% респондентів – наразі не використовують цифрові рішення.

Головні повідомлені причини невикористання – відсутність потреби або знань, «дороговизна» таких технологій, відсутність економічних переваг від використання точного землеробства, а також малий розмір господарств, що унеможлиблює окупність. Деякі з респондентів наголошували на прифронтове розташування своїх господарств і необхідністю насамперед «вижити» в умовах війни.

Агрохімічний паспорт поля розробили лише одиниці – близько 14% господарств мають агрохімпаспорт на свої земельні ділянки, ще ~4% зазначили, що розробили для окремих ділянок або знаходяться в процесі розроблення. Більшість (~82%) не має таких паспортів.

Чи ваше підприємство розробило агрохімічний паспорт земельної ділянки / поля?

Респонденти продемонстрували обережність щодо можливих зобов'язань обов'язкового моніторингу ґрунтів. На запитання, «чи слід державі запровадити обов'язковий моніторинг ґрунтів», лише 35% відповіли «так», ще 20% – «ні», тоді як більшість (45%) вагалася із відповіддю. Фермери, які наголошували на важливості впровадження моніторингу ґрунтів, вважають це також інструментом для справедливої оцінки вартості землі, забезпечення чесної конкуренції та якісного спадку наступним поколінням. Серед умов підтримки ідей обов'язкового моніторингу найчастіше згадували: запобігання фінансовому навантаженню на фермерів («щоб витрати на аналіз покривала держава»), прозорість і відсутність корупції при реалізації політики, а також щоб результати моніторингу «реально використовувались» для підтримки аграріїв (наприклад, цільові програми покращення ґрунтів). Респонденти також підтримували впровадження нових зобов'язань моніторингу ґрунтів тільки після завершення війни.

На вашу думку чи має держава запровадити обов'язковий моніторинг ґрунтів?

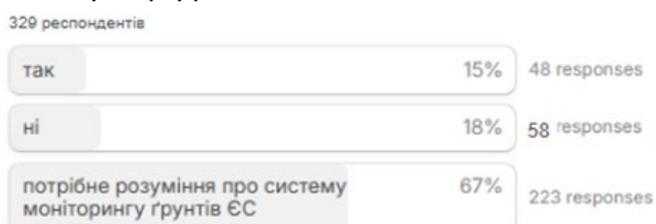

Натомість противники ідеї висловлювали побоювання, що це перетвориться на «ще один корупційний важіль впливу» на агробізнес або додатковий бюрократичний тягар, не підкріплений державною підтримкою. Кілька фермерів прямо зазначили, що «все, що контролює держава, неефективне та корумповане», натякаючи на недовіру до регулювання без стимулів.

Окремо респонденти піднімали питання щодо відповідальної особи за впровадження заходів покращення стану ґрунту, у разі отримання відповідних настанов / рекомендацій від державних органів: «чи це повинен бути власник чи орендар землі». Цю тему варто дослідити додатково та відобразити у майбутніх обговореннях із фермерами.

Близько 4% опитаних повідомили, що колись уже отримували вимоги від державних органів провести оцінку стану ґрунтів (здебільшого йшлося про разові вимоги за договором оренди землі або на вміст шкідливих речовин на деокупованих полях), а 96% ніколи з таким не стикались. Це свідчить, що нагляд і контроль за станом ґрунтів наразі мінімальний. Водночас 67% респондентів заявили, що потребують знання про систему моніторингу ґрунтів ЄС, ~18% не бачать для себе користі від неї, і лише 15% розуміють переваги такої участі. Отже, рівень обізнаності про європейські ініціативи у сфері ґрунтового моніторингу досить низький, що вказує на потребу в інформаційно-роз'яснювальних кампаніях.

Чи бачите ви переваги для вашої участі в системі моніторингу ґрунтів ЄС?

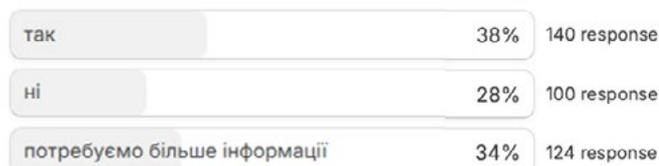

Поводження з ґрунтом та землекористування для досягнення кліматичних цілей

Структура земельного банку. Близько 8% опитаних ведуть сільгоспдіяльність на територіях, що включають лісові чи заліснені ділянки у межах с/г угідь. Приблизно 22% мають у своєму розпорядженні постійні природні пасовища та/або заболочені землі, інші ~78% – не мають таких угідь. Водночас лише 38% фермерів добре обізнані з роллю лісів, пасовищ і болот у кліматичному регулюванні; ще ~34% потребують більше інформації, і ~28% не усвідомлюють цієї ролі. При цьому твердження про наявність таких знань не залежала від володіння (користування) господарством вуглецеємними угіддями. Отже, майже 50% фермерів, які користуються такими угіддями, а від всіх опитаних – більше 60%, бракує знань про екосистемні функції природних угідь.

Чи відомо вам про роль лісових, заліснених угідь, постійних пасовищ і заболочених земель у кліматичному регулюванні?

364 response

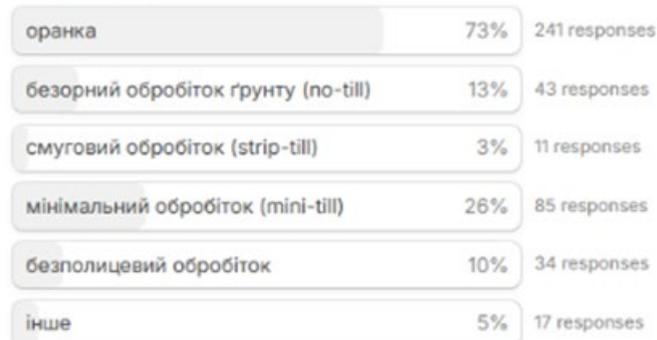
Зміна цільового призначення земель у практиці респондентів відбувалася нечасто: лише ~10% повідомили, що за весь час діяльності переводили землю з однієї категорії в іншу (наприклад, розорювали пасовища або, навпаки, заліснювали ріллю). Переважно (92% з тих, хто змінював цільове призначення) згадували про розорювання пасовищ – це був найтипівший вид трансформації землекористування. Решта ~90% фермерів не змінювали цільового призначення своїх ділянок, тобто нових розораних земель небагато. Це позитивно в аспекті збереження природних угідь.

Запобігання ерозії та управління ґрунтом. Питання управління ґрунтовими ресурсами висвітлили через практики обробітку. Більшість господарств використовують традиційний плужний обробіток (оранку) – ~73% респондентів зазначили, що орють землю. Водночас значна частка запроваджує

сучасні ґрунтоощадні технології: близько 26% практикують мінімальний обробіток (mini-till), 13% – системи no-till (безорний обробіток). Також 10% назвали безполицевий обробіток (поверхневий, безвідвальний) і ~3% – смуговий обробіток (strip-till). Багато господарств комбінують різні способи: наприклад, оранку на одних полях і мінімальний обробіток (mini-till) на інших залежно від ситуації. Серед інших підходів згадувались дискування, диференціація, комбінування, а також плани перейти на безоранку або систему Овсінського. Отже, певне поширення ґрунтоощадних практик уже є і продовжує розвиватися, проте традиційна оранка досі домінує.

Виберіть тип(и) обробітку ґрунту, який(і) застосовує(ю)ться вашим господарством?

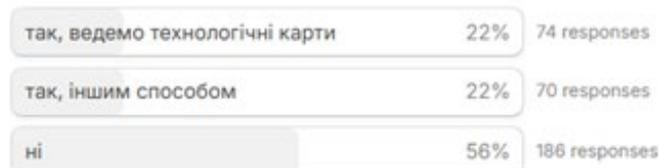
329 респондентів

Системний облік типів обробітку ґрунту ведуть близько 44% господарств – половина з них обрали внесення даних відповідно до технологічних карт, інша половина обрала свої методи або в електронних таблицях власної методології, або в Story, або у паперовому вигляді (облікові журнали).

Чи на вашому господарстві ведеться системний облік типів обробітку ґрунту, наприклад технологічні карти?

330 responses

Стандарти належного сільськогосподарського і екологічного стану землі (GAEC)

Сівозміна – одна з практик, яка добре впроваджена: ~85% респондентів зазначили, що дотримуються польової сівозміни на орних землях (лише 8% зізналися, що цього не роблять). Також більшість здійснює заходи проти ерозії: 63% фермерів захищають ґрунт у вразливі періоди (наприклад, залишають стерню або висівають покривні культури), ~57% практикують мінімізацію оранки, зокрема на схилах, для запобігання ерозії. Важливим поступом для України є поширення заборони спалювання стерні (65% респондентів), на що також впливають штрафні санкції¹⁰⁸, так і підвищення обізнаності населення, зокрема через медіа, щодо шкоди довкіллю і здоров'ю від такої активності.

Однак частина важливих практик зберігають низький рівень впровадження: так, лише ~19% створюють буферні смуги вздовж водотоків, ~25% підтримують на своїй території невикористані елементи для біорізноманіття (неорані балки, живоплоти тощо), ~17% активно запобігають перетворенню природних угідь (пасовищ) на ріллю. Значна частка фермерів вважає заходи з забезпечення належного сільськогосподарського і екологічного стану землі «не дотичними» до їхнього господарства, а дехто відкрито визнає, що «не практикує» їх.

Фермери, які обирали відповіді, крім недотичності, також оцінювали рівень складності впровадження та дотримання відповідних практик. Найскладнішими виявилися запобігання перетворенню природного чи напівприродного землекористування на інтенсивне сільськогосподарське (GAEC 1) та захист водно-болотних угідь і торфовищ (GAEC 2). Це підтвердили майже 40% респондентів (93 та 55 осіб відповідно).

Серед ключових причин труднощів впровадження і дотримання стандартів GAEC були названі брак фінансових і людських ресурсів, військовий стан, дефіцит часу для

вивчення нового, звичка до традиційних методів користування землею та нерозуміння важливості таких практик на орендованих землях.

“

«Мала обізнаність про таку потребу, відсутність знань про проміжні культури та ресурсу на них, відсутність заощаджень та збережень достатньої кількості, у наслідок чого не можемо дозволити собі залишити будь-який клапоть землі без використання на сезон. Тому земля постійно працює та виснажується.»

“

«Ця практика є викликом, оскільки збереження водно-болотних угідь і торфовищ обмежує можливість їх використання для с/г виробництва, вимагає додаткових витрат на підтримку гідрологічного режиму та не супроводжується достатніми економічними стимулами чи компенсаціями для агровиробників.»

“

«Наше підприємство – приватно-орендне, займається вирощуванням та реалізацією с\г продукції, державної підтримки немає, уже 2 роки сильна засуха, недобір урожаю, немає часу займатися цю дослідженнями...»

“

«Важко відмовитись від оранки, бо для цього потрібно оновити агрегати, а без дотаційної підтримки з моїм обсягом землі (20 га), це здається нереальним.»

“

«Традиційне землеробство, недостатньо знань, часу, фінансів для впровадження прогресивних технологій.»

108) Міністерство юстиції України. Яка відповідальність передбачена за спалювання лисія та сухостою. 12 березня 2025 р. <https://www.kmu.gov.ua/news/yaka-vidpovidalnist-peredbachena-za-spaliuvannia-lystia-ta-sukhostoiu-miniust>

Стандарти GAEC і їхня поширеність в Україні

364 респонденти

не практикують

практикують

не дотично до господарства

GAEC 1

48% | 17% | 35%

запобігаємо переходу від природного чи напівприродного землекористування до інтенсивного сільськогосподарського, наприклад, з пасовищ на ріллю

GAEC 2

27% | 12% | 61%

захищаємо водно-болотні угіддя та торфовища

GAEC 3

24% | 65% | 11%

заборонили спалювати стерню, крім випадків, коли це необхідно з міркувань фітосанітарної безпеки

GAEC 4

26% | 19% | 55%

створили / створюємо буферні зони вздовж водотоків (річки, струмки) для захисту води від забруднення та стоку

GAEC 5

27% | 57% | 16%

мінімізуємо оранку для зменшення ризику деградації та ерозії ґрунту, включно із урахуванням крутості схилу

GAEC 6

24% | 63% | 13%

запобігаємо оголенню ґрунту у найбільш вразливі періоди, наприклад, коли є ризик вітрової чи водної ерозії (мульчуємо, залишаємо стерню, висаджуємо проміжні культури тощо)

GAEC 7

8% | 85% | 7%

здійснюємо сівозміну на орних землях

GAEC 8

30% | 25% | 45%

утримуємо невикористані ділянки з метою підвищення біорізноманіття на фермі: зберігаємо ландшафтні особливості / елементи; заборонили обрізати живоплоти та дерева під час сезону розмноження та вирощування птахів; здійснюємо заходи для запобігання поширенню інвазивних видів рослин (або/або)

GAEC 9

24% | 24% | 51%

заборонили перетворювати або розорювати постійні пасовища на природоохоронних територіях

Стандарти GAEC і їхня здійсненність в Україні

(...) кількість респондентів

 важко

 немає труднощів, але потрібні стимули

 легко

GAEC 1

237

 39% | 44% | 17%

запобігаємо переходу від природного чи напівприродного землекористування до інтенсивного сільськогосподарського, наприклад, з пасовищ на ріллю

GAEC 2

142

 39% | 40% | 21%

захищаємо водно-болотні угіддя та торфовища

GAEC 3

324

 12% | 23% | 65%

заборонили спалювати стерню, крім випадків, коли це необхідно з міркувань фітосанітарної безпеки

GAEC 4

324

 26% | 42% | 32%

створили / створюємо буферні зони вздовж водотоків (річки, струмки) для захисту води від забруднення та стоку

GAEC 5

307

 19% | 34% | 47%

мінімізуємо оранку для зменшення ризику деградації та ерозії ґрунту, включно із урахуванням крутості схилу

GAEC 6

317

 19% | 40% | 41%

запобігаємо оголенню ґрунту у найбільш вразливі періоди, наприклад, коли є ризик вітрової чи водної ерозії (мульчуємо, залишаємо стерню, висаджуємо проміжні культури тощо)

GAEC 7

341

 8% | 20% | 72%

здійснюємо сівозміну на орних землях

GAEC 8

199

 26% | 39% | 35%

утримуємо невикористані ділянки з метою підвищення біорізноманіття на фермі: зберігаємо ландшафтні особливості / елементи; заборонили обрізати живоплоти та дерева під час сезону розмноження та вирощування птахів; здійснюємо заходи для запобігання поширенню інвазивних видів рослин (або/або)

GAEC 9

176

 24% | 38% | 38%

заборонили перетворювати або розорювати постійні пасовища на природоохоронних територіях

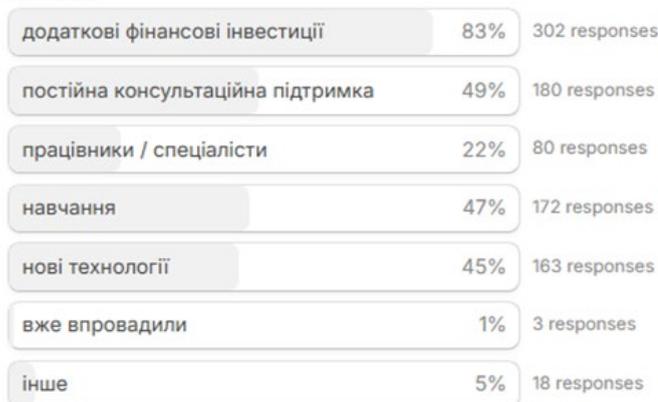
«Дерева чи то чагарники заважають переміщенню техніки до поля. Часом проходять штормові вітри які пошкоджують дерева .Тобто обрізання дерев відбувається але за крайніх потреб.»

Разом з тим, загальна оцінка зусиль по всім практикам GAEC доволі оптимістична - переважна більшість визнають або легке їхне впровадження і дотримання, або без труднощів за наявності відповідних стимулів.

Більшість (понад 80%) фермерів прямо вказали, що їм потрібні фінансові ресурси для впровадження системи дотримання дотичних до їхнього господарства с/г і екологічних практик щодо землі і ґрунту. Системна консультаційна підтримка, навчання і інновації - мають однаковий розподіл голосів.

Які ресурси Вам потрібні для впровадження системи дотримання дотичних до діяльності вашого господарства с/г та екологічних практик щодо землі (GAEC)?

364 response

Серед інших потреб згадувалось забезпечення правозастосування чинних вимог, наявність акредитованих лабораторій в регіоні проведення діяльності та гарантування потреби у виробленій продукції.

«Потрібна державна підтримка малого фермера в плані закупівлі вирощеної продукції (можливо дотації), гарантії реалізації продукції не за штучно утвореними цінами (трейдери)»

За умови наявності всіх необхідних ресурсів, майже половина всіх респондентів вважає, що могла б налагодити систему дотримання практик GAEC за 3 роки, ~24% оцінюють це у 3–5 роки, майже однакова кількість респондентів оцінюють необхідність до 1 року (11%) або від 5 років (12%). Переважна частина решти респондентів (7%) не можуть визначити навіть приблизні терміни через нерозуміння конкретних вимог або обставин впровадження.

«Як ми можемо знати скільки це займе часу і коли буде результат? Де гарантії що після впровадження одних систем не треба буде впроваджувати інші системи? Можливо це циклічне/вічне. Як відповісти на це питання?»

Вуглецеве фермерство (землеробство)

Обізнаність і облік викидів парникових газів. Лише дуже незначна частка фермерів займається обліком викидів парникових газів. Лише ~4% респондентів (14 господарств) повідомили, що здійснюють розрахунки викидів та/або поглинання парникових газів від свого землекористування – самостійно за спрощеними методами або із залученням зовнішніх консультантів, які використовують методуку Агріна. Решта ~96% не ведуть таких розрахунків. Відповідно, плани зі скорочення викидів (GHG-стратегії) розробили тільки поодинокі підприємства (~1% всієї вибірки). Це свідчить, що тема кліматичних впливів сільського господарства поки нова для більшості, немає ні знань, ні стимулів цим займатись.

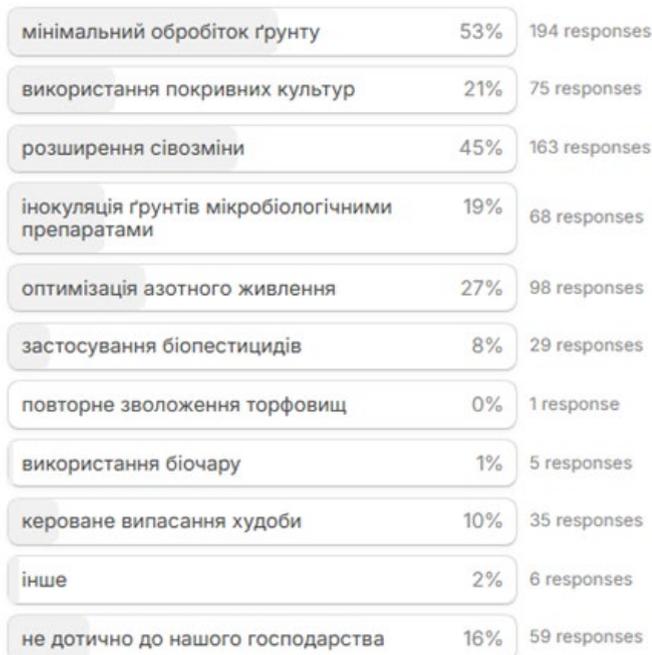
Чи на вашому господарстві розробляють і керуються планом щодо зменшення / поглинання викидів парникових газів, що пов'язані із вашою діяльністю з використання земель?

Попри це, деякі кліматично дружні практики вже застосовуються – часто не як кліматичні, а з інших міркувань (економія коштів, агротехнічна доцільність). Серед таких практик опитані назвали: мінімальний обробіток ґрунту (~53% респондентів це впровадили), розширення сівозміни (45%), оптимізація азотного живлення (27% – зменшення норм внесення азотних добрив, точне дозування тощо). Також близько 21% зазначили, що висівають покривні культури, 19% – застосовують мікробіологічні препарати для ґрунту, 10% – впровадили кероване випасання худоби¹⁰⁹, 8% – використовують біопестициди. Натомість такі передові підходи як біочар¹¹⁰ або відновлення торфовищ майже не представлені (менше 1%). Ці цифри свідчать, що більшість фермерів уже роблять певні кроки, які вписуються в концепцію «вуглецевого землеробства», хоча, можливо, і не називають це так.

Виберіть практику(и) вуглецевого землеробства, яке(і) втілює ваше підприємство?

364 response

¹⁰⁹ Керування (управління) випасом – це практика планування та контролю за випасом худоби з метою досягнення визначених цілей у сфері тваринництва, рослинності та землекористування. Вона передбачає збалансування інтенсивності та строків випасу для підтримки здоров'я пасовищ, запобігання надмірному випасу та збереження ґрунтових і водних ресурсів. Основними стратегіями є ротаційний (чергований) випас і регулювання щільності поголів'я для забезпечення продуктивності поряд із захистом довкілля.

¹¹⁰ Біочар (або біовугілля) – це вуглецевий продукт, отриманий шляхом піролізу органічної сировини (біомаси) при нагріванні до високих температур за відсутності кисню. Він використовується для покращення родючості ґрунтів, оскільки має пористу структуру, яка утримує вологу та поживні речовини, сприяє зростанню мікроорганізмів і може зв'язувати вуглець, зменшуючи викиди парникових газів.

Вуглецеві програми і ринки. Участь українських аграріїв у вуглецевих проєктах наразі мінімальна. Лише 4% респондентів зазначили, що беруть участь у програмах отримання вуглецевих сертифікатів (Carbon Credits), тоді як 49% навіть не знають про такі програми. Серед згаданих пілотних програм фігурують Agreeena та EAgropon – декілька фермерів проходять моніторинг в межах цих ініціатив. Продаж вуглецевих кредитів ще більш обмежений: лише 5% мають такі наміри, тоді як ~61% не знають про такі можливості. При цьому майже 40% агрогосподарств зацікавлені в оцінюванні свого потенціалу щодо утримання вуглецю в ґрунті, рослинності, лісосмугах тощо.

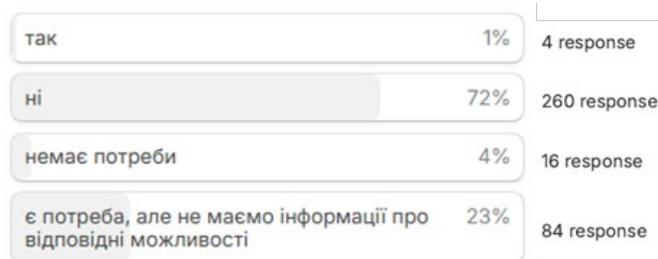
Чи зацікавлені ви в оцінюванні потенціалу вашого господарства щодо утримання вуглецю в ґрунті, рослинності, лісосмугах тощо?

364 response

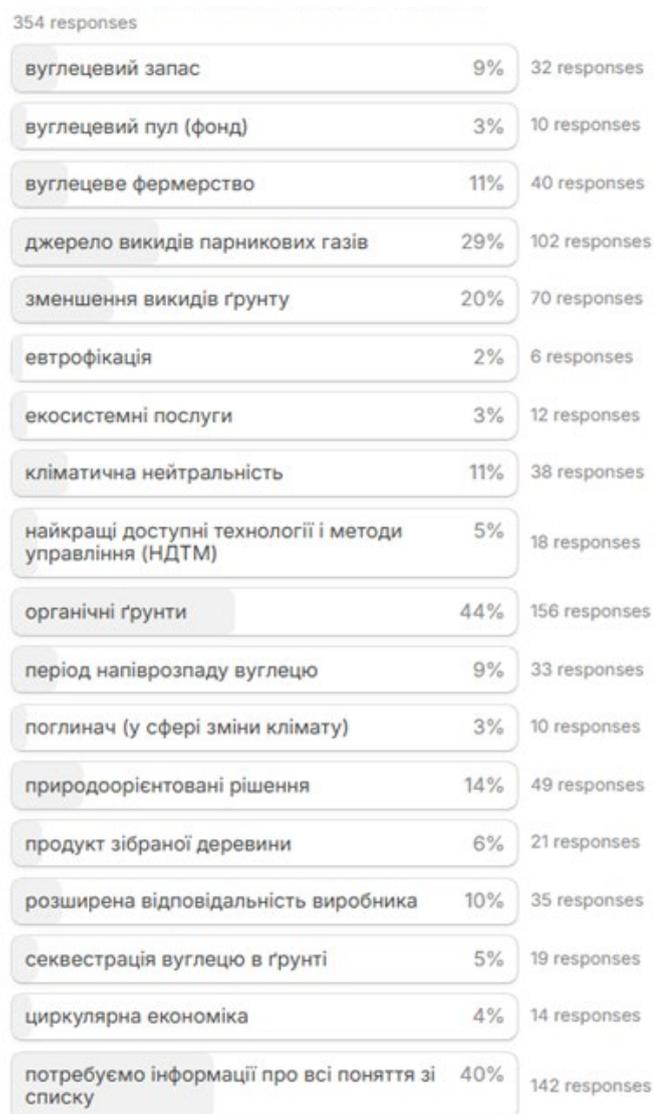
Навчання і підтримка у кліматичних заходах фактично відсутні – лише 1% опитаних отримували яке-небудь навчання або фінансову допомогу для впровадження заходів вуглецевого землеробства. Понад 70% зазначили, що не отримували нічого, а ~23% відповіли, що потребують такої підтримки, але не знають, де її шукати. Це свідчить про значний запит на інформацію, яка наразі не задоволена.

Чи отримували ви навчання або фінансову підтримку для впровадження заходів вуглецевого землеробства?

Важливо додати про обізнаність у термінах та концепціях. Ми виявили, що майже 40% фермерів не знайомі із жодним з наведених спеціальних понять (список надано нижче) і потребують інформації по всіх концепціях. Найбільш зрозумілими термінами виявилися «органічні ґрунти» (≈44% відповіли, що добре розуміють його), далі «джерело викидів парникових газів» (≈29%). Інші поняття («екосистемні послуги», «циркулярна економіка» тощо) добре знайомі менш ніж 5% опитаних. Отже, існує велика прогалина у знаннях базової термінології та підходів, що ускладнює впровадження політик – передусім потрібне просвітництво і навчання.

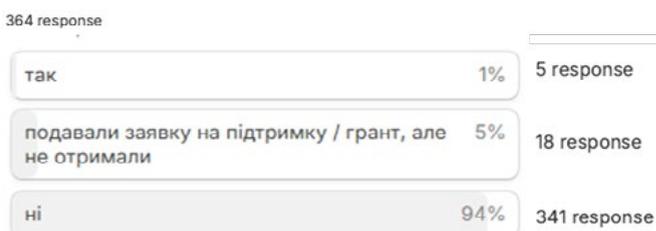
Виберіть поняття, які ви добре розумієте

Готовність впроваджувати нові екопрактики є, але не беззастережна. На запитання про впровадження кліматично дружніх та ґрунтоохоронних практик переважна більшість (близько 77%) відповіли, що готові це робити, причому 10% – лише за певних умов (наприклад, наявності підтримки від держави, необхідних знань, завершення війни і «безповоротного фінансування» для впровадження), ~13% поки не готові. Основні бар'єри – обмежені фінансові можливості, бойові дії та відсутність потреби, зокрема невіра у антропогенний характер змін клімату. Крім того, від фермерів часто звучало, що без зовнішньої підтримки такі зміни для них економічно ризиковані.

Отримання грантів і підтримки. В процесі опитування лише 1% фермерів зазначили, що вже отримували якісь гранти чи іншу підтримку для впровадження практик, пов'язаних зі здоров'ям ґрунтів або кліматом. Ті нечисленні, хто отримав, згадували гранти на навчання чи обладнання (глибокородзпущувач). Решта 99% підтримки не отримували. При цьому запит на неї є: понад 80% опитаних прямо вказали на фінансові інвестиції як ресурс, потрібний для впровадження практик сталого розвитку на фермі.

Чи отримували ви гранти або будь-яку іншу підтримку для впровадження практик, пов'язаних зі здоров'ям ґрунту або зміною клімату?

Запобігання промислового забрудненню, інтегрований довкіллевий дозвіл та управління відходами тваринництва

Серед всіх опитаних (364 господарств) лише 15 господарств (~4%) ідентифікували себе як такі, що підпадають під вимоги отримання інтегрованого довкіллевого дозволу згідно Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», який набрав чинності 8 серпня 2025 року¹¹¹. Майже половина респондентів (53%) не мають отримувати такий дозвіл, і трохи менша частка господарств (43%) не змогли відповісти, чи потрібен їм такий дозвіл, що свідчить про низьку обізнаність щодо нових вимог. Ті небагато, кому дозвіл потенційно потрібен, головною перешкодою вбачають брак інформації та часу розібратися у процедурі отримання нового документа.

Чи має ваше господарство отримувати інтегрований довкіллевий дозвіл на господарську діяльність згідно з ЗУ «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення»?

Моніторинг викидів, зокрема аміаку та метану майже не здійснюється. Лише 7 респондентів відповіли, що ведуть у своєму господарстві моніторинг і облік таких викидів. Ці респонденти представляли сектор комбінованого виробництва в основному середнього або великого розміру, із типом тваринництва - велика рогата худоба та/або свинарство. Ще 82 господарства відповіли, що не роблять цього. Заходи для скорочення викидів тваринництва (такі як зміна раціону для зменшення метану, накриття гноєсховищ для утримання аміаку тощо) впровадили близько 18% опитаних господарств із тваринництвом, 48% – не впроваджують, решта – не впевнені. Серед прикладів заходів, які навели учасники, –

¹¹¹ Верховна Рада України. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення. (Закон України від 16.07.2024 р. № 3855-IX). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text>

вчасне загортання гною в ґрунт, використання біопрепаратів, зменшення інтенсивності обробітку полів, поступова відмова від тваринництва на користь садівництва тощо.

Чи ваше господарство впроваджує заходи щодо скорочення таких викидів?

План управління гноєм для запобігання забрудненню мають близько 34% тваринницьких господарств, решта або не мають (~35%), або не знають про такий документ (~31%). Це також може свідчити про те, що зберігання та внесення органічних добрив відповідно до Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів¹¹² наразі виконується мало ким. Не дивно, що й обізнаність з європейськими Найкращими доступними технологіями і методами управління (НДТМ) низька: ~67% фермерів із сектору тваринництва не знайомі з НДТМ у сфері управління відходами і гноєм, ~7% – точно не планують їх впроваджувати. Лише 26% сказали, що планують впроваджувати НДТМ, і то багато з них мали на увазі базові заходи: впровадження компостування, будівництво гноєсховища і існування договору з утилізації відходів виробництва. Основними причинами відмови від НДТМ учасники назвали відсутність необхідної інформації та коштів.

Чи плануєте впроваджувати найкращі доступні технології і методи управління (НДТМ) для управління відходами або зберігання гною?

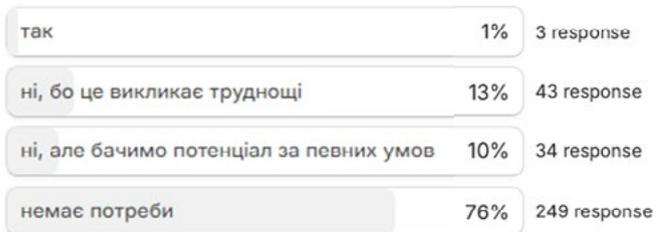
¹¹² Наказ Мінагро від 24.11.2021 №382 «Про затвердження Правил щодо забезпечення родючості ґрунтів і застосування окремих агрохімікатів». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0034-22#Text>

Основи циркулярної агроекономіки

Використання очищених стічних вод та осадів. Цей напрям поки не розвинений. Лише три господарства (із земельним банком до 100 га, 500 - 5 000 га і 5 000 - 10 000 га) зазначили, що використовують осад стічних вод на полях як добриво. Значна більшість не має в цьому потреби ($\approx 76\%$). Решта або вважають це занадто складним ($\approx 13\%$) через відсутність таких пропозицій на ринку або навіть не мають розуміння, як можна його взагалі застосовувати на полях, чи бачать потенціал, але за певних умов ($\approx 10\%$) – якщо буде гарантія безпечності та доступність такого осаду, а також системи накопичення.

Чи ваше господарство використовує осад стічних вод на полях?

329 response

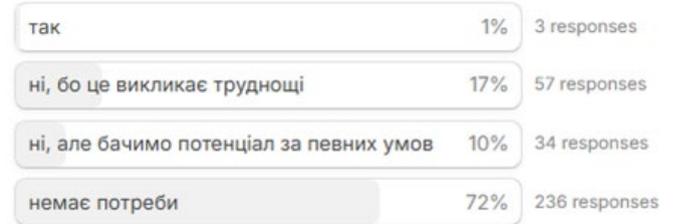

Варто також зазначити, що ті господарства, які повідомили про використання осаду стічних вод на полях, не з'ясовують наявності патогенів, важких металів або інших забруднювачів перед застосуванням осаду стічних вод, а також не проводять аналізу ґрунту на забруднювачі. Щодо наявності місцевих, регіональних або національних обмежень щодо використання осаду з очисних споруд залежно від типу ґрунту, культури або сезону – одне господарство зазначило, що такі обмеження відсутні, тоді як двом іншим це невідомо.

Схожа ситуація з рекуперованою водою з очисних споруд для зрошення: її застосовують також лише три господарства з півдня України (одне із земельним банком 100 - 500 га і два – 500 - 5 000 га), тоді як 72% не мають у цьому потреби, $\sim 17\%$ вважають такий метод проблемним в аспекті логістики (відсутність очисних споруд поблизу / в радіусі 50 км) і $\sim 10\%$ теоретично готові за умов (наявності очисних споруд поблизу, гарантії якості тощо).

Чи ваше господарство використовує воду з очисних споруд для сільськогосподарського зрошення?

329 response

Два з трьох господарств, які використовують рекуперовану воду з очисних споруд, з'ясовують наявність тільки важких металів у такій воді перед зрошенням.

Не дивлячись на те, що в Україні з 1 січня 2014 року є чинним ДСТУ 7369:2013 «Вимоги до стічних вод і їхніх осадів для зрошення та удобрення»¹¹³, жодне з господарств не користується ним для аналізу якості рекуперованої води та осаду очисних споруд перед застосуванням на полях.

Отже, повторне використання води і осаду наразі швидше виняток, але певна частка фермерів відкрита до цього, якщо будуть створені умови та інфраструктура. Крім того, Уряд має створити належні умови якісного моніторингу і контролю операторів очисних споруд щодо забезпечення відповідності вторинних ресурсів для агропідприємств стандартам безпеки.

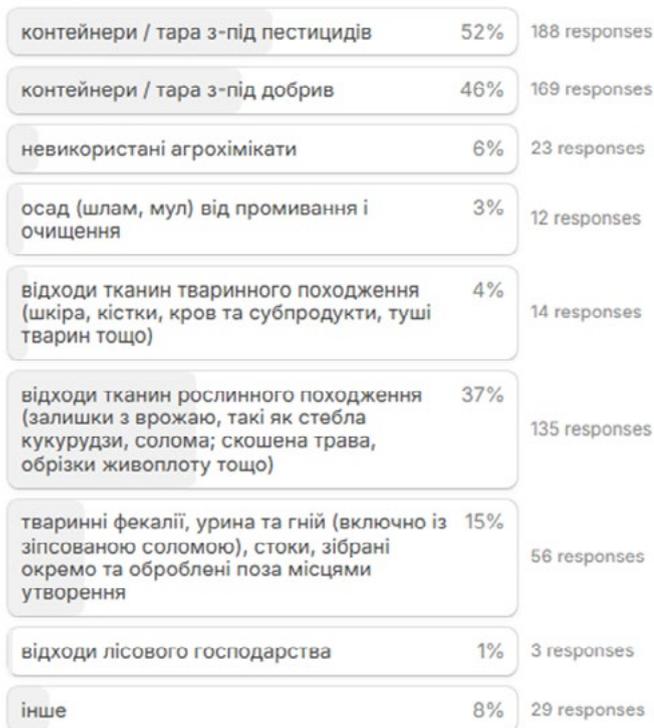
Ресурси для використання осаду та води очисних споруд. Серед фермерів, які розглядають можливість використання очищених осадів чи води, звучать ті самі потреби: фінансова підтримка на створення системи контролю якості, забезпечення обладнанням, регуляторна визначеність, навчання персоналу. Ті декілька користувачів оцінюють, що за наявності ресурсів їм потрібно 1-3 роки, щоб повністю налагодити безпечне використання відновлених / рекуперованих ресурсів.

¹¹³) Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Наказ від 12.12.2018 №341 «Про затвердження Порядку повторного використання очищених стічних вод та осаду стічних вод за умови дотримання нормативів гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0075-19>

Облік та відновлення відходів.
Найпоширенішими типами відходів, що утворюються внаслідок с/г діяльності господарства, зазначалися тара з-під агрохімікатів та відходи тканин рослинного походження.

Чи ваше господарство використовує осад стічних вод на полях?

364 response

Більшість фермерів (78%) не веде обліку утворення та оброблення за типами відходів. Лише ~18% ведуть (15% на папері і 3% електронно). Водночас практики циркулярної економіки впроваджують близько 21% господарств (наприклад, компостують органічні рештки, повторно використовують воду, мінімізують відходи), решта ~75% не практикують, бо «відходи відсутні». Також серед причин згадувався брак знань або дефіцит часу та людей.

Чи ваше підприємство практикує циркулярну економіку (наприклад, запобігання утворенню відходів, компостування, повторне використання води тощо)?

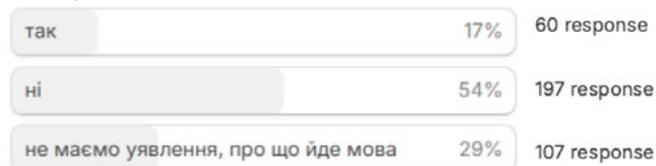
364 response

Система розширеної відповідальності виробника (РВВ) та схеми повернення тари наразі охоплюють незначну частку фермерств: тільки ~17% фермерів здають тару (переважно «постачальнику засобів захисту рослин / добрив» або «на утилізацію за договором»), 54% – ні, а 29% – вперше чують про такі програми.

Чи берете участь у системі розширеної відповідальності виробника або програмах з повернення відходів (наприклад, контейнерів / тари з-під пестицидів, добрив тощо)?

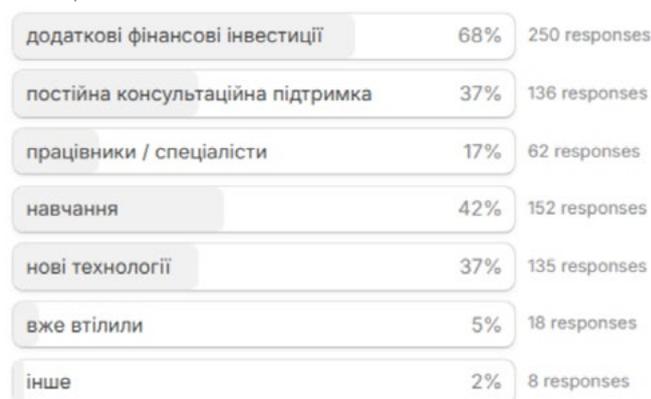
364 response

Зрозуміло, що для розвитку циркулярної економіки потрібні стимули і просвіта. Близько 68% опитаних вказали, що їм необхідні фінансові ресурси для впровадження принципів циркулярної економіки. Також майже половина (42%) потребує навчання, 37% – консультації і нові технології (наприклад, подрібнювачів, компостерів, систем фільтрації). Якщо все це буде, ~70% фермерів готові перейти до циркулярних практик впродовж трьох років, ~17% думають, що знадобиться до п'яти років, а ~10% – більше п'яти років.

Які ресурси потрібні вашому підприємству для втілення циркулярної економіки (запобігання утворенню відходів, компостування, повторне використання води тощо)?

364 response

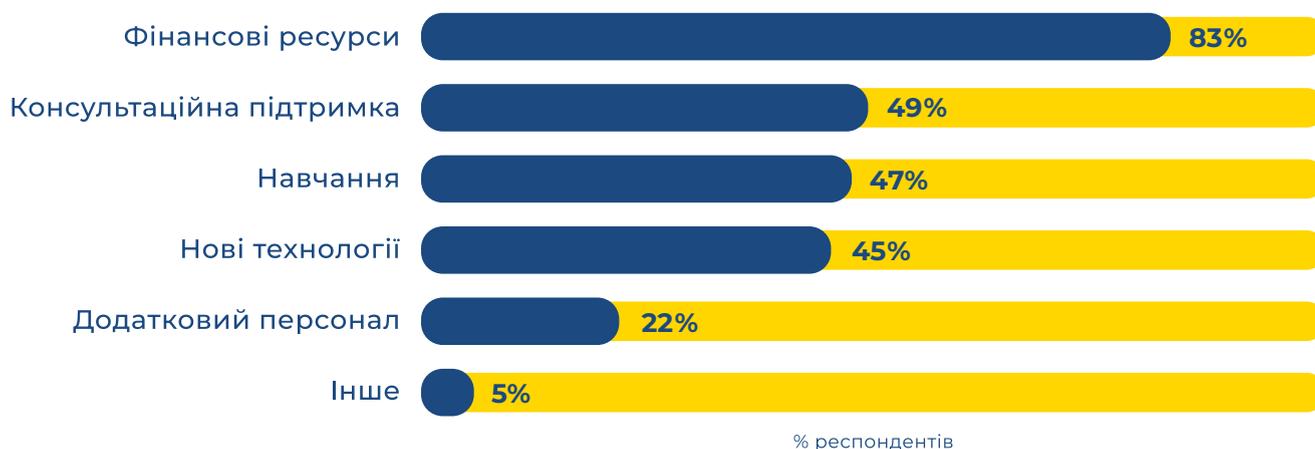
Висновки

Ключові перешкоди у впровадженні фермерами України стандартів ЄС

У відповідях фермерів чітко простежуються спільні виклики та потреби, які постають при впровадженні нових практик і відповідності євростандартам. Найважливіші з них:

- **Фінансові обмеження.** Абсолютна більшість проблем впирається у кошти. І придбання техніки для точного землеробства, і будівництво гноєсховищ, і аналіз ґрунтів – все це вимагає інвестицій, яких у фермерів часто нема. Як показано на рисунку, понад 80% респондентів відзначили потребу в фінансуванні для екологічних кроків.

Необхідні ресурси для впровадження екологічного поводження з ґрунтами і землекористування фермерами України

У відповідях на відкрите запитання «Що для вас є найбільш важливим або очікуваним від Держави (Уряду) щодо агросектору в найближчий рік?» фермери просять грантів, доступних кредитів, компенсацій за екологічні практики та зниження податкового навантаження. Особливо наголошують на допомозі малим фермерам і тим, що постраждали від війни (прифронтовим), мовляв, без підтримки «мікроферми не витримують конкуренції». Також звучить прохання «не додавати нових штрафів і поборів».

- **Ризик втрати врожаю і прибутків.**

Це другий за значущістю страх, тісно пов'язаний з фінансами. Фермери побоюються, що екологічні вимоги, як-от заборона удобрювати певний час чи зберігати частину поля під буферні смуги, зменшать урожайність та дохід. За відсутності компенсаторів це стає вирішальним аргументом проти багатьох ініціатив. 54% опитаних назвали загрозу економічних втрат головним викликом

у збереженні біорізноманіття. Так само і щодо GAEC: наприклад, вимогу не розорювати пасовища на заповідних територіях чи створювати невиробничі ділянки значна частина оцінила як «важко виконати» саме через потенційні втрати площі і продукції.

- **Нестача знань та інформації.** Майже по кожному з досліджуваних напрямків ~40–70% учасників відзначали, що не володіють інформацією: чи про нормативи, чи про методи впровадження. Багато фермерів не знають про Natura 2000, вимоги до сховищ гною, найкращі доступні технології і методи управління (НДТМ), програми підтримки. Наприклад, 67% тваринників не чули про НДТМ, 58% не знають про правила обробітку на схилах, 29% не чули про розширену відповідальність виробника (РВВ). Потреби в консультаційній підтримці і навчанні – найвищі після грошей. Відповідно близько 49% і 47%

респондентів вказали на ці потреби для впровадження досліджуваних практик, а в темі біорізноманіття 35% назвали брак знань і прикладів серед ключових викликів. Фермери просять фахових консультацій, практичних тренінгів та демонстрацій: «потрібні знання і підтверджені приклади, щоб зрозуміти вигоди цих практик». Очевидно, розбудова системи агроконсультантів та освітніх програм – критично важлива для імплементації стандартів ЄС.

○ Недостатня інфраструктура та технології.

Йдеться про відсутність потужностей зберігання (для гною, добрив), техніки для точного внесення, систем зрошення, обладнання для аналізів тощо. 45% опитаних потребують нових технологій – зокрема, аграрії згадували потребу в сучасній техніці для мінімального обробітку, в обладнанні для рециклінгу відходів і води. Без модернізації парку техніки досягти екостандартів важко, тому технічна підтримка (наприклад, здешевлення екотехнологій, гранти на обладнання) – ще один запит до влади.

○ **Регуляторна невизначеність.** Чимало відповідей свідчать, що фермери не завжди розуміють, як саме будуть впроваджені ті чи інші вимоги. Це породжує чутки («побори», «корупційні схеми») і демотивує. Наприклад, 45% не визначились, чи підтримують обов'язковий моніторинг ґрунтів – багато з них писали коментарі, що «не зрозуміла мета, що саме держава робитиме з цими даними». Так само, третина вагаються щодо зміни підходів на схилах чи біля води, бо не мають інформації про ефективні методи. У відповідях є прохання: «чітко сформулюйте правила гри, щоб це було прозоро і для всіх однаково». Отже, рівень прийняття новацій залежить від якості комунікації влади.

○ Особливості правозастосування.

Для органів, що впроваджуватимуть природоохоронні норми, результати опитування дають кілька маркерів:

1. **Низька обізнаність** багатьох фермерів вимагатиме фази навчання / попередження перед повноцінним штрафуванням – інакше сприйматиметься вороже.

2. **Матеріально-технічні бар'єри** (відсутність належної інфраструктури, нестача коштів для інвестицій) – без програм підтримки суворе вимагання може призвести до масового невдоволення і навіть згорання бізнесів.

3. **Диференціація підходів:** малі та середні господарства особливо вразливі; варто залучати їх до формування політики ЄЗК в агросекторі України.

4. **Пріоритетність напрямів:** є практики, які вже добре прийняті (заборона спалювання стерні, сівозміна, які здійснюються 65% і 85% респондентів відповідно), тож їх можна запроваджувати відносно легко. Водночас такі аспекти, як Natura 2000 чи облік викидів, – абсолютно нові, тож потребують щонайменше інформаційної кампанії, а карати за їх невиконання без підготовки було би передчасно.

Очікування фермерів України від держави

Наостанок, варто навести ключові очікування, які агровиробники хочуть від влади в найближчий рік. Це дозволяє зрозуміти, які заходи підтримки чи політики сприятимуть імплементації екологічних стандартів.

○ **Пряма фінансова допомога.** Найчастіше згадувалося: «фінансова підтримка малих агровиробників», «дотації фермерам», «гранти», «компенсація техніки і добрив». Особливо акцентували допомогу дрібним (<100 га) і господарствам у прифронтових областях. Неодноразово зазначали необхідність пільгових кредитів або програм, аналогічних тим, що діють в ЄС. Фермери відверто пишуть, що без фінансової підтримки «майже нереально втілювати нові стандарти».

- **Зниження податкового та бюрократичного тиску.** Багато учасників просять хоча б не посилювати податки і контроль: «Від держави очікуємо не заважати». Прозвучали прохання скасувати або зменшити ЄСВ та інші податки для малих ферм, спростити паперову роботу. Дехто згадував необхідність мораторію на перевірки до закінчення війни. Є і такі цитати: «Прибрати корупційні перевірки, дайте працювати». Це важливо врахувати – фермери бояться нових штрафів за еконорми без компенсацій.
- **Стабільність правил та ринків.** Від Уряду чекають зрозумілої політики: «стабільних цін на продукцію», розширення ринків збуту (експорту), захисту від імпорту. Хоч це не має прямого зв'язку із екологічними питаннями, але впливає на спроможність інвестувати в сталий розвиток. Також згадували про підтримку зрошення на півдні, розмінування полів (актуально для деокупованих територій), відбудову меліоративних систем.
- **Пріоритет продбезпеки в умовах війни.** Дехто написав, що головне – перемога у війні, а вже потім екоініціативи. Приміром, «закінчення війни» згадували як найкращу «екологічну» допомогу. Також декілька респондентів наголосили на проблемі мобілізації: «Дайте бронь ключовим працівникам, щоб було кому працювати». Це важлива думка – фермери просять гарантій збереження трудового ресурсу агросектора під час воєнного стану.
- **Освіта і консультування.** Нарешті, є запит на інформацію: «організувати навчання фермерів новим вимогам», «консультаційну підтримку на місцях». Багато хто вказав, що чекає від держави роз'яснення політик, зручних посібників із впровадження SMR і GAEC, поради щодо доступних технологій. Тобто, роль просвіти і нарощування спроможності – одна з ключових, і фермери самі її озвучують.

Узагальнені результати опитування окреслюють дві сторони підготовки до впровадження євростандартів. З одного боку, серед частини агровиробників вже є розуміння і

навіть елементи сталих практик (сівозміни, мінімальний обробіток, бережне ставлення до пасовищ). З іншого – відчувається брак знань, коштів і мотивації, особливо якщо йдеться про суттєві інвестиції чи ризик зменшення врожаю. Тренінги включно із пілотними проектами, фінансові стимули та поетапність впровадження можуть суттєво підвищити готовність фермерів дотримуватися нових екологічних вимог. Без цього існує ризик опору або виконання норм тільки «на папері». Влада має врахувати ці сигнали та розробити відповідні програми підтримки, аби екологізація агросектору відбулася ефективно і з розумінням з боку сільгоспвиробників.

Рекомендації для робочої групи з агросектора, яка залучена до переговорів щодо вступу України до ЄС

Рекомендації охоплюють політику охорони ґрунтів, сталого землекористування, впровадження принципів циркулярної економіки та кліматичних заходів в сільському господарстві. У фокусі – адаптація української політики та інституцій, підтримка фермерів у перехідний період, законодавчі зміни та пропозиції до переговорної позиції (включно з етапами імплементації та перехідними періодами).

Політика для здоров'я ґрунтів: охорона, моніторинг і забезпечення стійкості

Україна має наблизити свою політику охорони ґрунтів до правил ЄС, зокрема щодо стандартів САП для належного сільськогосподарського та екологічного стану землі (GAEC), а також втілити положення нової Директиви ЄС про моніторинг і стійкість ґрунтів. Цей документ встановлює загальноєвропейську систему оцінки та моніторингу стану ґрунтів із метою досягнення здорових ґрунтів до 2050 року. Держави-члени ЄС отримали три роки від набуття директивою чинності (грудень 2025 р.) на відображення її норм в національному законодавстві. Відповідно, Уряд та зацікавлені сторони моніторингу, зокрема фермери України мають завчасно підготуватися до імплементації цих вимог, враховуючи власні масштабні території сільгосппризначення та наслідки інтенсивного землекористування і особливо бойових дій.

Для цього пропонується:

- **Удосконалити чинну Концепцію Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель¹¹⁴** або розробити та ухвалити національну стратегію сталого поводження з ґрунтами та землею, що враховує вимоги директиви ЄС про моніторинг ґрунтів, додаткові інструменти Стратегії ЄС щодо ґрунтів та САП (GAEC). Стратегія має передбачати інвентаризацію стану українських ґрунтів за типами землекористування, визначення агроекологічних показників відповідно до САП¹¹⁵ щодо стану ґрунту і землекористування та цілей щодо відновлення деградованих земель до 2050 року, узгоджених з європейськими цілями. У нормативних актах та програмах підтримки агросектору необхідно закріпити принципи сталості – мінімізація ерозії, збереження гумусу, контроль над зберіганням і використанням пестицидів та добрив, управління відходами.
- **Створити національну систему моніторингу ґрунтів з сучасними лабораторними й інформаційними можливостями.** Визначити уповноважений орган (наприклад на базі Інституту охорони ґрунтів) – Національне агентство з моніторингу ґрунтів із обласними представництвами для регулярного відбору проб, аналізу показників якості ґрунту (вміст органічної речовини, забруднювачів, показники ерозії тощо) та ведення єдиної бази даних. Забезпечити відкритий / публічний доступ до даних про стан ґрунтових ресурсів, як того вимагає законодавство ЄС, що підвищить прозорість та обізнаність громадян щодо якості земель та здоров'я ґрунтів. Окремо варто підкреслити, що в умовах спроможного ІТ-сектору, швидкого розвитку виробництва дронів, сервісів геоаналізу та глобального визнання

України як одного з провідних лідерів у цифровізації публічних послуг¹¹⁶, наша країна має унікальний потенціал запропонувати ЄС інноваційну, зручну для користувачів та адаптивну цифрову систему моніторингу ґрунтів. Така система може бути не лише інструментом виконання вимог Директиви ЄС про моніторинг і стійкість ґрунтів, але й посилити позиції України у переговорах щодо вступу до ЄС. Україна здатна впровадити пілотну версію подібної системи значно раніше, ніж це передбачено трирічним перехідним періодом, і цим продемонструвати лідерство та конструктивну участь у формуванні спільної європейської політики у сфері сталого землекористування.

- **Гармонізувати законодавство України з охорони ґрунтів**, зокрема Закон України «Про охорону земель»¹¹⁷ шляхом транспозиції ключових положень нещодавно ухваленої Директиви ЄС про моніторингу і стійкість ґрунтів, зокрема визначень «здоровий ґрунт», «оцінка здоров'я ґрунту», «ґрунтовий округ / район», «ґрунтова одиниця», «ґрунтовий дескриптор», «ущільнення ґрунту» тощо та впровадити критерії оцінки стану ґрунтів. На законодавчому рівні запровадити вимоги щодо попередження деградації земель в агросекторі: наприклад, обов'язкове чергування культур (з урахуванням набутого досвіду від реалізації чинних нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах¹¹⁸) та мінімальні норми повернення органічних решток до ґрунту. Необхідно передбачити дієві механізми відповідальності за погіршення стану ґрунтів та санкції за порушення.

114) Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель України (Розпорядження від 19.01.2022 р. № 70-р). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text>

115) Агроекологічні показники (АЕІ) відстежують інтеграцію екологічних аспектів у Спільну агрполітику на рівні ЄС, окремих країн і регіонів. Набір із 28 показників було розроблено у 2006 році Європейською комісією у тісній співпраці з державами-членами ЄС на основі комунікації Комісії щодо агроекологічних індикаторів ([Євростат](http://ecropa.eu)).

116) Harvard Center for International Development, Gulsana Mamedieva, Ukraine's Digital Transformation: Innovation for resilience. April 1, 2025. <https://www.hks.harvard.edu/centers/cid/voices/ukraines-digital-transformation-innovation-resilience>

117) Верховна Рада України. Про охорону земель (Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV, в редакції від 08.11.2024 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15/ed20241108#Text>

118) Кабінет Міністрів України. Постанова від 11 лютого 2010 р. №164 Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF#Text>

★ Ключ до належного врядування

Побудувати процес розроблення і правозастосування нових норм за принципами кращого регулювання* ЄС, суть якого ґрунтується на ухваленні законодавства, яке є доказовим, прозорим та ефективним і передбачає участь зацікавлених сторін на всіх етапах формування політики. Основні засади включають забезпечення обґрунтованості правил, уникнення надмірного адміністративного тягаря для громадян і бізнесу, а також досягнення відчутних, сталих і виправданих вигод з урахуванням очікуваних витрат. Процес охоплює весь життєвий цикл політики – від планування та розробки до впровадження й оцінювання.

*https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation_en

- **Побудувати процес розроблення і правозастосування нових норм за принципами кращого регулювання ЄС¹¹⁹**, суть якого ґрунтується на ухваленні законодавства, яке є доказовим, прозорим та ефективним і передбачає участь зацікавлених сторін на всіх етапах формування політики. Основні засади включають забезпечення обґрунтованості правил, уникнення надмірного адміністративного тягаря для громадян і бізнесу, а також досягнення відчутних, сталих і виправданих вигод з урахуванням очікуваних витрат. Процес охоплює весь життєвий цикл політики – від планування та розробки до впровадження й оцінювання.
- **Інституційне зміцнення та звітність.** Забезпечити центральний орган виконавчої влади, який буде уповноважений реалізовувати політику у сфері моніторингу ґрунтів, а також інших учасників моніторингу ресурсами для навчання персоналу європейським методикам моніторингу. Розробити систему регулярної звітності, сумісної з вимогами ЄС, аби Україна була готова

подавати необхідні дані щодо стану ґрунтів після вступу (у рамках директиви передбачена регулярна звітність про виконання її положень). Підготувати перший базовий звіт про стан українських ґрунтів протягом перехідного періоду, щоб продемонструвати прогрес.

- **Підтримка фермерів у збереженні родючості та надання даних про стан ґрунтів та землекористування.** Запровадити стимули для агровиробників, які впроваджують ґрунтоохоронні практики. Зокрема, розробити програму державної підтримки (гранти, співфінансування) на придбання технологій точного землеробства, перехід на мінімальний або нульовий обробіток, застосування органічних добрив і сидератів, створення полезахисних смуг, техніку та програмне забезпечення для оцінки стану ґрунтів тощо. Внести зміни до програм держпідтримки аграріїв, щоб пріоритетувати збереження ґрунтів (аналогічно до GAEC в спільній аграрній політиці ЄС). Для дрібних фермерів додатково передбачити системну консультаційну допомогу – наприклад, через розширення служби аграрних дорадників, які навчатимуть сталим методам господарювання на землі. Варто також залучати національні і локальні громадські організації для проведення практикумів, розроблення інноваційних підходів для залучення зацікавлених сторін (наприклад, «АгроШІ чат-бот для консультацій фермерів 24/7») і роботи із фермерами «в полях».
- **Перехідні періоди та переговорна позиція.** Враховуючи, що нове ґрунтове законодавство ЄС щойно прийняте (жовтень 2025), Україна може запропонувати синхронізований графік впровадження. Наприклад, домовитися про перехідний період до 3 років з моменту вступу для повної імплементації директиви про ґрунти – аналогічно строкам, наданим державам-членам. Протягом цього часу Україна реалізує пілотні проекти моніторингу в різних регіонах та поступово вводить нормативи. Також варто ініціювати співпрацю з країнами Європейської економічної зони для обміну досвідом зі збору даних про ґрунти та їхнє відновлення.

119) European Commission, Law-making process, Better regulation: guidelines and toolbox. https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en

Дорожня карта побудови національної системи моніторингу ґрунтів в Україні (2026 – 2027)

Відповідно до нової Директиви ЄС про моніторинг і стійкість ґрунтів держави-члени мають налагодити стандартизований моніторинг ґрунтів та регулярне звітування про їхнє здоров'я. Разом з тим, принципи кращого регулювання ЄС, згадані вище, наголошують на важливості залучення широкого кола зацікавлених сторін (фермерів, науковців, громадськості, медіа) для забезпечення успіху реформ.

ФАЗА 1: ПІДГОТОВКА

Сформувані нормативно-методичну базу та план реалізації системи моніторингу ґрунтів. Розробити стандартизовані методики збору й аналізу ґрунтових даних (відповідно до нових європейських вимог) й узгодити організаційну структуру проекту. Підготувати перший пакет рекомендацій та інформаційних матеріалів для фермерів і землевласників.

- **Ключові завдання:** розробити технічну методологію й аудит чинної правової основи моніторингу ґрунтів¹²⁰ на відповідність нової Директиви ЄС про моніторинг і стійкість ґрунтів; провести аналіз наявних даних і обрати пілотні ділянки; підготувати методичні рекомендації для аграріїв.
- **Головні учасники:** центральні органи влади, що формують і реалізують політику у сфері моніторингу ґрунтів (визначені у Порядку КМУ від 23.07.2024 р. №848¹²¹), Мінцифри, Міноборони, наукові інститути

120) Верховна Рада України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля. (Закон України № 2973-ІХ від 20.03.2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text>

121) Кабінет Міністрів України. Про затвердження Порядку проведення моніторингу земель і ґрунтів (Постанова КМУ №848 від 23.07.2024) набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20.03.2023 року №2973-ІХ. Цей Закон має вступити в силу через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-2024-%D0%BF#Text>.

екології, ґрунтознавства та сільського господарства, фермерські асоціації, громадські організації, ІТ-спеціалісти.

- **Заходи залучення стейкхолдерів:** консультаційні наради та круглі столи з фермерами й науковцями; громадські обговорення методології; залучення аграріїв і неурядових організацій до спільних підгруп із розробки документів, практикуми «в полях», опитування та фокус-групи тощо.

ФАЗА 2: ПІЛОТУВАННЯ

Апробація системи моніторингу на локальному рівні. У відібраних регіонах або господарствах здійснюється початковий збір ґрунтових зразків та їх комплексний аналіз (фізико-хімічних і біологічних показників). Під час пілотів тестується інформаційна платформа для збирання, зберігання та оброблення даних, відпрацьовується порядок звітування.

- **Ключові завдання:** провести первинне дослідження ґрунтів у пілотних зонах; протестувати ІТ-модулі для збирання, передачі та аналізу даних; відпрацювати форми звітності та зворотного зв'язку.
- **Головні учасники:** місцеві органи влади, пілотні фермерські господарства, аграрні лабораторії та науковці (мікробіологія, хімія ґрунту), ІТ-розробники (платформи даних).
- **Заходи залучення:** проведення тренінгів для агрономів і фермерів щодо нових методів моніторингу; демонстраційні покази обладнання та програмного забезпечення; регулярні зустрічі з учасниками пілотів і консультації з урахуванням їхніх відгуків.

ФАЗА 3: МАСШТАБУВАННЯ

Після успішних пілотів система поширюється на всю територію країни. Налагоджується мережа моніторингових пунктів і модернізується лабораторна інфраструктура для масового аналізу ґрунтів. Розширюється залучення ІТ-сектору: впроваджуються єдина база даних і аналітичні інструменти для оброблення великих обсягів інформації.

- **Ключові завдання:** розгорнути національну мережу пунктів відбору ґрунтових проб; забезпечити лабораторії обладнанням; масштабувати інформаційну систему для всіх регіонів.
- **Головні учасники:** центральні й регіональні екологічні служби, великі сільгосп підприємства і кооперативи, академічні дослідні центри, ІТ-компанії (розробники ГІС і баз даних).
- **Заходи залучення:** інформаційно-просвітницькі кампанії для аграрних громад; розширені навчальні програми для агрономів; створення регіональних робочих груп із включенням фермерів і місцевих неурядових організацій (НУО); вебінари та методичні веб-портали.

ФАЗА 4: ІНТЕГРАЦІЯ У ПОЛІТИКИ

Отримані дані використовуються для вдосконалення державної політики у сфері ґрунтозбереження і сільського господарства. На основі моніторингу розробляються нові програми субсидій та програми збереження ґрунтів, адаптуються аграрні стандарти.

- **Ключові завдання:** інтегрувати результати моніторингу у стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій; розробити нормативи ґрунтового захисту та заходи з відновлення деградованих ґрунтів.

- **Головні учасники:** законодавці та уряд (ВРУ, Кабмін, профільні міністерства), дослідники-екологи, аграрні асоціації, громадські організації, спільноти, ІТ-фахівці (аналітики даних для формування доказових політик).
- **Заходи залучення:** організація міжвідомчих нарад і публічних форумів для обговорення результатів моніторингу; залучення громадськості та бізнесу через експертні комітети; підготовка спільних рекомендацій (полісі бріфів тощо) за участі всіх стейкхолдерів.

ФАЗА 5: ОЦІНКА

Наприкінці циклу проводиться оцінка ефективності впровадженої системи. Аналізуються показники охоплення моніторингу, якість даних, вимірюваний вплив на практики землекористування. На основі результатів приймаються рішення про подальші кроки або коригується дорожня карта.

- **Ключові завдання:** підготовка звіту за результатами впровадження системи моніторингу; оцінка досягнутих цілей (наприклад, повнота даних, залучення фермерів, вплив на політики); розробка рекомендацій для покращення системи.
- **Головні учасники:** команда з оцінки (представники держорганів, незалежні аудитори, науковці), фермерські спілки (для зворотного зв'язку), громадські організації, ІТ-експерти (для технічного аудиту платформи).
- **Заходи залучення:** публічні презентації та обговорення звітів; збір відгуків від фермерів і громадськості на основі анкетування і форумів; оновлення плану реалізації на наступний період з урахуванням отриманих даних.

Кліматичні заходи: стале землекористування і вуглецеве фермерство

Законодавча та політична інтеграція

- Затвердити та забезпечити виконання плану заходів з адаптації сільського господарства до зміни клімату, які будуть включати стандарти щодо належного сільськогосподарського та довкілцевого стану землі (GAECs).
- Прийняти та забезпечити виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості правового режиму використання земель під торфовищами та можливі види їхнього цільового призначення» (GAEC 2)¹²².
- Закріпити у законодавстві принцип «no-debit», коли викиди сектору землекористування, зміни землекористування та лісового господарства (ЗЗЛГ) не мають перевищувати поглинання парникових газів¹²³, та розробити відповідні заходи до Національного плану з енергетики та клімату.
- Удосконалити систему національної інвентаризації викидів парникових газів від ЗЗЛГ через використання ГІС технологій.
- У законодавстві врегулювати поняття «вуглецеве фермерство / землеробство», «екосистемні послуги» та «екосистемні рахунки», включно з механізмами створення і сертифікації вуглецевих одиниць та обліку екосистемних послуг¹²⁴.

Інституційна координація та управління

- Створити міжвідомчу координаційну платформу (Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства, Мінрозвитку, Держгеокадастр, Держводагентство, Держгеонадра,

Держекоінспекція, Виплатна Агенція, наукові установи і громадські організації тощо).

- Сприяти започаткуванню проектів для посилення інституційної спроможності та обміну передовим досвідом з державами-членами Європейської економічної зони, агросектор яких подібний до українського.
- Провести детальне обстеження торфовищ по всій території України та внести зібрані дані до Державного земельного кадастру, щоб забезпечити повний і актуальний облік цих територій.
- Забезпечити належне виконання поточних вимог національного законодавства:
 - обмеження сільськогосподарської діяльності у межах прибережних захисних смуг (GAEC 4),
 - заборона спалювання сухої рослинності, включно із визначенням випадків, коли це необхідно для захисту рослин (GAEC 3).

Стимули та підтримка фермерів

- Розробити ефективний механізм стимулювання / компенсації для землевласників, земельні ділянки яких були або повинні бути законсервовані.
- Розробити навчальні матеріали / онлайн-курси про вуглецеве землеробство із сертифікацією, а також фінансові інструменти для підтримки фермерів, які впроваджують сталі практики, насамперед:
 - на водно-болотних угіддях, торфовищах (GAEC 2).
 - підтримують пасовища та сіножаті (GAEC 1).
 - підтримують біорізноманіття (GAEC 8).

Моніторинг, звітність, цифровізація

- Включити питання моніторингу та контролю за дотриманням GAECs у інтегровану систему адміністрування та контролю IACS.
- Провести навчання персоналу Виплатної агенції для підвищення їх обізнаності та розуміння щодо GAECs.

122) ГО «Екодія». Звернення щодо використання торфовищ від 30 січня 2025. <https://ecoaction.org.ua/zvernennia-vykorystannia-torfovyshch.html>

123) Європейська Комісія. Звіт про прогрес у сфері кліматичних дій ЄС 2024 (Повідомлення Комісії COM/2024/498 final, 31.10.2024). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52024DC0498>

124) Остапчук, С. М., Царук, Н. Г., & Воляк, Л. Р. (2024). Облік екосистем як складова управління відновленням України на засадах сталого розвитку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу, (2(58)), 50–57. [https://doi.org/10.26642/pbo-2024-2\(58\)-50-57](https://doi.org/10.26642/pbo-2024-2(58)-50-57)

Циркулярна економіка у сільському господарстві: замкнені цикли ресурсів

Впровадження принципів циркулярної економіки в агросекторі, а саме максимізація повторного використання ресурсів і мінімізація відходів, означає необхідність поєднати екологічні цілі з економічними можливостями фермерів, особливо малих, аби замкнені цикли стали вигідними на практиці.

Рекомендації:

- Розробити Стратегію розвитку циркулярної економіки в Україні до 2050 року включно із розділом щодо запобігання утворенню відходів агропродовольчого сектору (гною, рослинних решток, харчових відходів) та їхньому відновленню (підготовка до повторного використання, рециклінг) у добрива та біогаз. Визначити конкретні (із розрахунками) фіскальні та інші стимули для втілення принципу «забруднювач платить» та розвитку ринкових умов, що критичні для реалізації ієрархії у сфері відходів відповідно до Рамкової директиви про відходи і найкращих доступних технологій і методів управління (НДТМ). За підтримки держави та міжнародних партнерів варто створювати регіональні / районні центри компостування і біогазові установки, куди дрібні фермери зможуть передавати органічні залишки. Отриманий компост і біодобрива повертатимуться на поля, збагачуючи ґрунт поживними речовинами і заміщуючи мінеральні добрива. Це сприятиме виконанню цілей циркулярного використання поживних речовин (зокрема все більш дефіцитного фосфору), що закладаються в оновлених правилах ЄС. Для стимулювання таких підходів запропонувати податкові пільги або пряму фінансову допомогу агровиробникам, які інвестують у власні компостери чи кооперативні біогазові модулі. Крім того, оцінити потенційний вплив агропродовольчого сектору на розвиток біоекономіки, зокрема виробництва біопестицидів, біопалива, біотекстиля та біопластика в Україні.

- Впровадити розширену відповідальність виробника (РВВ) пакування. Розробити та ухвалити закон щодо системи РВВ пакування та відходів пакування із узгодженням стандартів пакування агропродукції з новими правилами ЄС (гармонізація із новим Регламентом ЄС 2025/40 про пакування і відходи пакування¹²⁵, що націлений на мінімізацію одноразового пластику та збільшення частки відновлених з відходів матеріалів у новій продукції). Необхідно створити прозору систему РВВ для тари: виробники та імпортери аграрної продукції в пакуванні мають фінансувати збирання і рециклінг пакування (включно з скляними банками, пластиковими пляшками, картоном, а також тари від засобів захисту рослин). Рекомендується заснувати один або кілька органів управління цією системою (неприбуткові організації, підзвітні державі й бізнесу), які будуть оперувати коштами виробників для розвитку інфраструктури відновлення відходів від своєї продукції. Необхідно запровадити державні стимули для виробників, які переходять на екодизайн пакування (зменшують вагу й об'єм пакування, використовують вторинну сировину). Особливу увагу звернути на агрохімічну тару та плівки: першочергово забезпечити створення інфраструктури збирання використаної тари від пестицидів і добрив, старої поліетиленової плівки теплиць тощо, щоб ці відходи не спалювалися і не забруднювали довкілля включно із ґрунтами. В рамках переговорів можна ініціювати пілотні проекти за підтримки ЄС щодо відновлення сільськогосподарських відходів пластику та тари в окремих громадах, демонструючи готовність до циркулярних рішень. Перехід на РВВ потребує часу і інвестицій, тому слід домовитися про перехідний період 3–5 років після вступу для повного запуску цієї системи на всій території України – відповідно до практики країн, що приєднувалися раніше (Болгарія, Румунія отримували можливість поетапного

¹²⁵ Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2025/40 про пакування та відходи пакування (Регламент від 19.12.2024 р.). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202500040&pk_campaign=todays_OJ&pk_source=EUR-Lex&pk_medium=X&pk_content=Environment&pk_keyword=Regulation

впровадження Директиви 94/62/ЄС про пакування і відходи пакування)¹²⁶. Водночас уже зараз варто запускати пілотні проекти РВВ у співпраці з бізнесом, щоб до моменту вступу система діяла хоча б частково.

- **Підтримати малих агровиробників у поводженні з відходами.** Особливої уваги потребують дрібні фермерські господарства, аби нові екологічні вимоги не стали для них надмірним фінансовим тягарем. Рекомендується передбачити звільнення або спрощення для мікропідприємств у перші роки дії нових правил (наприклад, менші внески у організації РВВ для тих, хто випускає мінімум пакування, або групові рішення для кооперативів). Також варто заснувати цільові програми співфінансування: наприклад, на придбання утилізаторів для органічних відходів на фермах, на будівництво сховищ для гною, на обладнання для очищення стічних вод на малих фермах.
- **Гармонізувати законодавство України із положеннями Регламенту 2020/741¹²⁷ про мінімальні вимоги щодо повторного використання води та Директиви 86/278/ЄЕС про захист довкілля та, зокрема, ґрунту у випадках використання осаду стічних вод у сільському господарстві¹²⁸: встановити гранично допустимі концентрації важких металів, мікро- і органічних забруднювачів у ґрунтах, рекуперованій воді та осадів з очисних споруд (бажано у Додатку до Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»¹²⁹); втілити вимоги до обов'язкового очищення (оброблення) осаду перед внесенням та заборону використання осадів у певних**

126) Шуліма, А. (2025, 10 листопада). Не «відстрочка», а план реформ: як Україні домовлятися з ЄС про перехідні періоди [Стаття]. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/11/10/7224481/>

127) Європейський Парламент і Рада ЄС. Регламент (ЄС) 2020/741 про мінімальні вимоги для повторного використання води (Регламент від 25.05.2020 р.). <http://data.europa.eu/eli/reg/2020/741/oj>

128) Рада ЄС. Директива 86/278/ЄЕС про захист довкілля та, зокрема, ґрунту у випадках використання осаду стічних вод у сільському господарстві (Директива від 12.06.1986 р.). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01986L0278-20220101>

129) Верховна Рада України. Про охорону навколишнього природного середовища (Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII в редакції від 08.08.2025 р.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

Після вступу України можуть застосовуватися перехідні періоди, перш ніж країна отримає доступ до певних бюджетних переваг ЄС – як це було у випадку попередніх розширень ЄС на Схід.

Це означає, що фінансування з бюджету ЄС для України на початковому етапі може бути нижчим, ніж у довгостроковій перспективі, і з часом поступово зростатиме.

Ми не маємо наміру спекулювати щодо можливих перехідних механізмів, оскільки вони будуть результатом політичних переговорів. Натомість ми аналізуємо можливі довгострокові наслідки членства України для бюджету ЄС після завершення перехідного періоду.

[Bruegel Report, The impact on the European Union of Ukraine's potential future accession, 2024](#)

випадках (на пасовищах перед випасом, на полях під овочі, що споживаються сирими тощо). Також слід зобов'язати водоканали та інших виробників надавати сільгоспвиробникам повну інформацію про склад і якість води для зрошення і осаду для здобрування земель, а державним органам – здійснювати контроль якості та облік обсягів використаних рекуперованої води та осадів. У переговорному процесі варто передбачити перехідний період, визначений разом із зацікавленими сторонами відповідно до принципів кращого регулювання ЄС, для повної імплементації вимог щодо використання осаду, щоб дати час українським водоканалам модернізувати очисні споруди і налагодити систему моніторингу забруднювачів.

- **Інтегрувати принципи циркулярної економіки у дорадчі програми для фермерів.** Розробити навчальні курси та демонстраційні ферми, де показувати переваги замкнених циклів (наприклад, ферма, що сама переробляє гній на біогаз і добриво, або господарство, яке використовує очищені стічні води для зрошення). Під час переговорів з ЄС варто акцентувати, що Україна потребує фінансової підтримки на поширення таких практик, оскільки малим виробникам складно інвестувати в нові технології без зовнішньої допомоги. Запит на створення спільних українсько-європейських демонстраційних центрів сталого сільського господарства може стати частиною переговорної позиції. Для оцінки потреб і оптимізації витрат на пілотні проекти варто залучати профільні асоціації, наукові інституції та громадські організації.

Для успішного вступу до ЄС Україні необхідно не лише формально імплементувати європейські норми «на папері», а й забезпечити їхнє ефективне практичне виконання. Це вимагає послідовну розбудову інституційної спроможності, стратегічне планування інвестицій і високий рівень міжвідомчої координації.

В екологічній сфері, яка безпосередньо охоплює й аграрний сектор, досвід попередніх хвиль розширення ЄС свідчить про те, що саме ця сфера вимагала найбільшої кількості перехідних періодів — не як «відстрочок», а як обґрунтованих етапів реформ, узгоджених з Єврокомісією¹³⁰.

Україні слід діяти на випередження. Україні необхідно розробити прискорену дорожню карту виконання:

- чітко визначити пріоритетні та досяжні кроки (так звані «low hanging fruits»), що дозволять швидко продемонструвати прогрес,
- заздалегідь виявити ті напрями, де об'єктивно потрібні перехідні періоди, і підготувати детальні аргументи на основі об'єктивних якісних даних щодо доцільності їхнього запровадження, разом із чітким планом дій та очікуваними результатами на кожному етапі реформування. Особливо це може стосуватися впровадження нових вимог ЄЗК, адже ми маємо ще наздогнати «старі» вимоги ЄС у сфері на зразок Нітратної директиви, сталого використання пестицидів та добробуту тварин.

Представлені рекомендації покликані сформулювати сильну переговорну позицію України в частині аграрного та екологічного блоку acquis ЄС. Вони поєднують конкретні кроки з адаптації законодавства і підтримки впровадження на практиці – від захисту ґрунтів до сучасного поводження з відходами. Головний акцент – на балансі амбіцій та реалістичності: **Україна має показати готовність виконати європейські директиви, водночас чесно оцінюючи виклики і пропонуючи розумні перехідні періоди з чітким планом дій.**

Такий підхід забезпечить довіру з боку європейських партнерів і захистить інтереси українських аграріїв у процесі інтеграції.

Зрештою, успішна імплементація цих рекомендацій наблизить український аграрний сектор до стандартів ЄС, закладаючи основи для стійкого розвитку сільського господарства об'єднаної Європи та її глобального агропродовольчого лідерства.

130) Європейська Комісія. Звіт про результати переговорів щодо вступу Кіпру, Мальти, Угорщини, Польщі, Словацької Республіки, Латвії, Естонії, Литви, Чеської Республіки та Словенії до Європейського Союзу, підготовлений підрозділами Комісії [Документ ЄС]. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/47655a00-80ef-4452-a100-96419e67dd98_en?filename=negotiations_report_to_ep_en.pdf&preflang=bg

Додатки

ДОДАТОК 1

Вимоги до поводження з
грунтами та землекористування.
Відповідність законодавства
України EU acquis ЄС

ДОДАТОК 2

Зв'язок між Регламентом
про відновлення природи і
стандартами належного с/г і
довкіллевого стану землі GAEC
САП ЄС 2023-2027

Український центр європейської політики (УЦЄП) – це незалежний аналітичний центр аналізу та вироблення політики, який був заснований у 2015 році.

Наша місія – сприяти проведенню реформ в Україні задля сталого економічного зростання та побудови відкритого суспільства в партнерстві з інституціями на всіх рівнях.

Пріоритетні напрями діяльності:

- підготовка та розповсюдження експертно-аналітичних матеріалів для сприяння євроінтеграційним реформам в Україні;
- популяризація європейських цінностей в українському суспільстві;
- інформування суспільства про можливості і переваги тісної співпраці з ЄС;
- сприяння посиленій економічній, політичній та торговельній співпраці України з Європейським Союзом;
- інформування міжнародної спільноти про виклики і досягнення в здійсненні Україною реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

© 2025

ГО «Український центр
європейської політики»

Авторка дослідження

Яніна Басиста

експертка з циркулярної економіки та управління відходами, ГО «Екосмарт»

Рецензування

Любов Акуленко

Виконавча директорка
Українського центру європейської політики,
кандидатка наук з державного управління

Дмитро Науменко

Старший аналітик
Українського центру
європейської політики

Марія Белкіна

Керівниця відділу
сіського господарства,
ГО «Екодія»

Це дослідження підготовлено Українським центром європейської політики за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ). Інформація та погляди, викладені в цьому дослідженні, належать авторам і не обов'язково відображають точку зору Фонду Конрада Аденауера. За всі помилки, що містяться в цьому дослідженні, відповідальність несуть виключно автори. Крім того, це дослідження не відображає позицію їхніх установ.

Усі частини цієї публікації захищені авторським правом.